

Elżbieta PIWOWARCZYK

Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie

NOBILITACJA MIESZCZAN PRZEZ SZTUKĘ SEPULKRALNĄ XIV–XVI WIEKU NA PRZYKŁADZIE KOŚCIOŁA MARIACKIEGO W KRAKOWIE*

Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny (Mariacki) w Krakowie, usytuowany w północno-wschodnim narożniku Rynku, już w okresie średniowiecza uzyskał rangę mieszczańskiej świątyni. I pomimo, że do końca XIV wieku znajdował się pod patronatem biskupa krakowskiego, to od drugiej połowy tegoż stulecia nasiliły się dążenia rajców miejskich do przejęcia nad nim patronatu¹. Z końcem XIV wieku wpływy te uległy zwiększeniu dzięki otrzymaniu przez nich prawa (na mocy bulli

---

* Niniejszy artykuł stanowi rozwinięcie tematu zasygnalizowanego przeze mnie w książce: *Dzieje kościoła Mariackiego (XIII–XVI w.)*, Kraków 2000.

W przypisach zastosowano następujące skróty:

- APkM – Archiwum Parafialne Kościoła Mariackiego.
 APKr – Archiwum Państwowe Miasta Krakowa.
 BHS – „Biuletyn Historii Sztuki”
 CA – *Cracovia artificum 1300–1500*, wyd. J. Ptaśnik, Kraków 1917 (Źródła do historii sztuki i cywilizacji w Polsce, t. 4).
 CA-Supl. – *Cracovia artificum. Supplementa. Teksty źródłowe do dziejów kultury i sztuki z archiwów kuralnych i kapitulnych w Krakowie 1433–1440*, wyd. B. Przybyszewski, Kraków 1988.
 KDK – *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa*, wyd. F. Piekosiński, t. 1–2, Kraków 1879–1883.
 KKK – *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej ś. Wacława*, wyd. F. Piekosiński, t. 2, Kraków 1883.
 LB – [J. Długosz], *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, wyd. A. Przędzicki, t. 2–3, Kraków 1864.
 PSB – *Polski słownik biograficzny*.
 RK – „Rocznik Krakowski”

¹ Znalazły one swój szczególny wyraz w funkcji prowizorów kościoła, mianowanych spośród rajców. Szerzej na temat prawa patronatu nad kościołem Mariackim w okresie średniowiecza – zob. E. Piwowarczyk, *Mieszczańska „katedra” Patronat nad kościołem Mariackim w średniowieczu*, „Nasza Przeszłość” 97:2002, s. 30–38; też, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 76–80.

papieskiej Bonifacego IX) do prezenty duchownego na urząd zakrystiana (1397)². Dalszej zmianie prerogatywy patronatu uległy w pierwszej ćwierci XV wieku, kiedy to biskup krakowski utracił swoje uprawnienia, które od roku 1415 przeszły na króla polskiego³. Odtąd przez cały wiek XV i XVI prawo prezenty na stanowisko archiprezbitera kościoła Panny Marii przysługiwało królowi, który jednak – poza utrzymaniem tego uprawnienia – niezbyt interesował się farą. Zaistniałą sytuację wykorzystali w swych dalszych dążeniach rajcy krakowscy, przejmując *de facto* patronat nad mieszczańskim kościołem. W ten sposób, już w XV wieku uwidoczniła się rola, do jakiej pretendowała świątynia Panny Marii, stanowiąca kościół parafialny dla najliczniejszej i najbogatszej części miasta – „katedry” miejskiej, niejako na wzór katedry wawelskiej. Dążenia te znalazły swój wyraz w szczególnym patronacie mieszczaństwa krakowskiego troszczącego się o farę poprzez liczne fundacje. Znaczniejszym z owych fundatorów władze kościelne zezwoliły na pochówek we wnętrzu kościoła, co dla krakowskich mieszczan stanowiło niewątpliwą wyraz nobilitacji.

Na temat nagrobków i epitafiów znajdujących się w kościele Mariackim nie powstało – jak dotąd – zbyt wiele opracowań, w istniejących zaś ukazane zostały owe dzieła pod względem rozwoju sztuki sepulkralnej na tle sztuki Krakowa. W rozprawach tych analizie poddany został zachowany materiał zabytkowy, i to ten stanowiący zasadniczo wyróżnik w dziejach sztuki nagrobnej. Zauważalny staje się zatem brak opracowania, podkreślającego nie tylko walory artystyczne istniejących obecnie w kościele Panny Marii nagrobków i epitafiów, lecz również wskazującego na te pomniki nagrobne, które w ciągu wieków uległy zniszczeniu. Ponieważ zaś trudno byłoby wskazać wszystkie te osoby, które znalazły miejsce wiecznego spoczynku we wnętrzu krakowskiej fary w ciągu ośmiu już wieków jej istnienia, w niniejszym artykule przyjęto ograniczenie czasowe XIV–XVI wieku.

W ciągu tych trzech stuleci bardzo dużo osób zostało pochowanych we wnętrzu krakowskiej fary; najczęściej byli to przedstawiciele krakowskiego patrycjatu i zamożniejszej grupy mieszczaństwa. Co prawda z okresu XIV stulecia nie mamy na ten temat zbyt wiele informacji, to jednak już wiek XV pozwala nam na głębszą analizę tego zagadnienia.

---

² Wówczas też rajcy krakowscy otrzymali prawo patronatu nad trzema ołtarzami w kościele Panny Marii: Św. Jana Ewangelisty, ŚŚ. Piotra i Pawła, Św. Antoniego (KDK I nr 85, 86, 87). W tymże jeszcze roku (1397) miasto przejęło zarząd nad domem altarystów (KKK nr 425) oraz zyskało wpływ na szkołę parafialną, rozszerzony w roku 1400 o prawo mianowania do niej magistra (KDK I nr 291)

³ Zob. KKK nr 557.

Z tego okresu bowiem zachowała się odnaleziona w *Inwentarzu skarbcza kościoła Panny Maryi*⁴ kartka zawierająca XV-wieczny rejestr grobów; odnotowano również zapisy „od grobów” z lat 1493–1545 oraz 1596–1599⁵. Kolejne informacje na temat pochowanych mających miejsce w krakowskiej farze podał w połowie XVII wieku Szymon Starowolski w swoich *Monumenta Sarmatarum*⁶. Odczytał on napisy z istniejących wówczas, m. in. również w kościele Panny Marii, nagrobków i epitafiów; teksty te przedrukował Konstantyn Wurzbach w *Kirchen der Stadt Krakau*⁷. Niektóre napisy z przetrwałych nagrobków i epitafiów uwzględniono również w starszych opracowaniach dotyczących kościoła Mariackiego⁸. Część z nich wskazał Feliks Kopera w *Pomnikach Krakowa*⁹. Zachowane do czasów obecnych wyliczono też w *Katalogu zabytków sztuki w Polsce*¹⁰, natomiast zawarte na tablicach nagrobnych i epitafiach napisy (w tym również pochodzące z interesującego nas okresu XIV–XVI wieku) odczytał zespół pracujący z drem Zenonem Piechem; wyniki prac opublikowano w ósmym tomie *Corpus inscriptionum Poloniae*¹¹.

Należy jednak podkreślić, że ów zachowany materiał inskrypcyjny stanowi tylko fragment niegdysiejszego zespołu zabytków, ulegającego w ciągu wieków różnorodnym przemianom. Konfrontując go i zestawiając z informacjami zaczerpniętymi z materiałów archiwalnych można wskazać na znacznie większą liczbę osób, którym zezwolono na pochówek w krakowskiej farze we wspomnianym okresie XIV–XVI wieku. Wystawione zaś dla nich pomniki nagrobne niewątpliwie nobilitowały fundujące je osoby i rody, które w ten sposób również podkreślały przynależność kościoła Panny Marii do krakowskiego mieszczaństwa.

⁴ Zob. APKr rkps 3334b: 1417, 1 sierpnia – 1502. *Inwentarz skarbcza kościoła Panny Maryi*; druk: *Najdawniejsze inwentarze skarbcza kościoła N.P. Maryi w Krakowie z XV wieku*, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1889; przedruk w: „Sprawozdania Komisji do Badań Historii Sztuki w Polsce” 4:1889, z. 2, s. 64–77.

⁵ Zob. APKr rkps 3343: 1545. *Regestrum distributorum proventuum ecclesiae Beatae Mariae Virginis in Circulo Cracoviensi ab Anno Domini 1539 usque ad Annum 1545*, s. 21–28; rkps 3344: 1596–1599. *Liber preceptorum et expositorum ecclesiae B. Mariae V. in Circulo Cracoviensi*, s. 3–5, 33–47.

⁶ Zob. S. Starowolski, *Monumenta Sarmatarum*, Cracoviae 1655, s. 106–127.

⁷ Zob. K. Wurzbach, *Kirchen der Stadt Krakau*, Wien 1853, s. 128–148.

⁸ Zob. m.in.: W. Gąsiorowski, *Kościół archiprezbiterialny N. P. Maryi w Krakowie*, Kraków 1878; K. Bąkowski, *Kościół N.P. Maryi w Krakowie*, Kraków 1913; F. Mączyński, *Kościół Panny Marii w Krakowie*, Kraków 1938; W. Horbacki, *Kościół Mariacki*, Kraków 1948.

⁹ Zob. M. i S. Cerchowie, F. Kopera, *Pomniki Krakowa*, t. 1–2, Kraków–Warszawa 1904.

¹⁰ Zob. *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 4: *Miasto Kraków*, cz. 2: *Kościóły i klasztory Śródmieścia*, 1, red. A. Bochnak, J. Samek, Warszawa 1971, s. 15–30, 33–36.

¹¹ Zob. *Corpus inscriptionum Poloniae*, t. 8: *Województwo krakowskie*, red. Z. Perzanowski, z. 2: Z. Piech, *Bazylika Mariacka w Krakowie*, Kraków 1987.

PŁYTY NAGROBNE Z XIV I XV WIEKU

Jednym z ofiarodawców na rzecz świątyni, któremu „odwdzięczyły się” władze kościoła Panny Marii, zezwalając na pochówek we wnętrzu świątyni – pierwszym udokumentowanym źródłowo – miał być Mikołaj Wierzynek Starszy, finansowy patron (1355–1360) gotyckiego prezbiterium¹². Wierzynek zmarł w roku 1360 i najprawdopodobniej pochowano go w prezbiterium, gdzie też miała znajdować się, „w murze ze strony południowej w małym chórze”, tablica z napisem: FUNDATOR CHORI ISTIUS A. D. 1360 FRANCISCI FESTO DIE SOLIS, DAPIFER WIRZING OBIIT¹³. Czy jednak była to tylko tablica, czy też płyta nagrobna z napisem i – być może – przedstawieniem postaci zmarłego, tego dzisiaj nie potrafimy stwierdzić. Zdaniem Ambrożego Grabowskiego, który przekazał informację o istnieniu owej płyty z napisem, miała się ona tam znajdować jeszcze w roku 1558, zasłonięta wówczas stallami¹⁴. Co się z nią stało w późniejszym okresie? – brak odnośnych zapisów źródłowych nie daje możliwości jednoznacznej odpowiedzi na to pytanie. Być może została usunięta podczas przeprowadzanej w latach 1585–1586, z inicjatywy archiprezbitera Hieronima Powodowskiego, restauracji wnętrza kościoła¹⁵. W każdym razie już w następnym stuleciu nie ma na jej temat żadnych wiadomości.

Czy ktoś jeszcze spośród XIV-wiecznych fundatorów czy ofiarodawców kościoła Panny Marii został pochowany w jego prezbiterium? Na ten temat nie zachowały się odnośne zapisy, ani też nie przetrwały żadne tablice nagrobne z owego czasu. Zdaje się jednak, że poza Wierzynkiem żaden z dobrodziejów nie został pochowany w przestrzeni gotyckiego prezbiterium; tablice nagrobne takowych osób mogłyby bowiem prze-

¹² Na temat fundacji prezbiterium mariackiego przez Mikołaja Wierzyńka Starszego zob.: E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 89–94 (tu również literatura dotycząca tegoż zagadnienia). Potwierdzać ją miała m. in. – według zapisu Ambrożego Grabowskiego – fundacja mszalna z roku 1430, w której zapisano: „Altare summum sive majus Ecclesiae Parochialis B[eatae] V[irginis] Mariae in civitate Cracoviensi altaris unacum toto choro eiusdem ecclesiae recolendae memoriae avus noster Wirzingus senior, olim dapifer Cracoviensis, fundator extitit” (A. Grabowski, *Kraków i jego okolice*, ⁴Kraków 1866, s. 362, przypis 40). O Mikołaju Wierzyńku, zwanym Starszym zob. m. in.: S. Kutrzeba, *Historia rodziny Wierzyńków*, RK 2:1899, s. 42; G. Lichończak, *Najstarsze dzieje rodziny Wierzyńków w Krakowie*, „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 8:1981, s. 45–46.

¹³ A. Grabowski, jw., s. 362 (przypis 40).

¹⁴ Zob. tamże.

¹⁵ Nie wiemy bowiem, jak duże były to prace, aczkolwiek z pewnością wykonano wówczas nową polichromię; zob. E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 115 (tu również stosowna literatura).

trwać, jako że prezbiterium nie uległo w późniejszym okresie żadnej znacznej przebudowie. Inaczej jednak było z wczesnogotyckim halowym korpusem świątyni, którego powiększenia dokonano już w końcu lat 80-tych XIV wieku (tzw. hala II). Kolejną przebudowę, tym razem na bazylikowy korpus, przeprowadzono w latach 1392–1397¹⁶.

Ukończenie budowy gotyckiego kościoła Panny Marii w końcu XIV stulecia (1397) zbiegło się czasowo ze staraniami, podjętymi w latach dziewięćdziesiątych tegoż stulecia przez rajców krakowskich, o przejęcie patronatu nad miejską faram. I mimo że zabiegi te nie przyniosły w pełni oczekiwanego rezultatu, wzmogło się poczucie własności fary przez miasto. Uwidoczniło się to również w fundacjach krakowskich mieszczan okazujących żywe zainteresowanie świątynią poprzez liczne legaty. Znalazły one swoje szczególne uzewnętrznienie nie tylko w „wybraniu” fary na miejsce modlitw doczesnych i patronatu nad wystrojem kościoła, lecz przede wszystkim w dostawieniu (w latach przed 1435–1446) do gotyckiego korpusu zewnętrznych kaplic, będących jednocześnie wyrazem nobilitacji mieszczańskich rodów.

Jeszcze z końcem XIV wieku wykorzystano bowiem wewnętrzną przestrzeń korpusu wieżowego, zakładając w przyziemiach wież dwie kaplice¹⁷ (św. Aleksego¹⁸ – obecnie M. B. Częstochowskiej, i św. Stanisława¹⁹ – obecnie św. Antoniego), a nad wejściem jedną kaplicę – Wniebowzięcia NMP²⁰. W następnym stuleciu, wraz ze wzrostem tendencji do

¹⁶ O architektonicznych zmianach wczesnogotyckiej hali na tzw. halę II (ok. 1360 – ok. 1390) oraz przebudowie tej ostatniej na gotycką bazylikę (1392–1397); zob. tamże, s. 94–102 (tam również literatura przedmiotu).

¹⁷ Co prawda nie znamy dokładnego czasu założenia kaplic wieżowych, niemniej ich istnienie potwierdził dokument z roku 1383, przyznający odpusty; zob. KDK II nr 393.

¹⁸ Założenie w przyziemiu wieży niższej kaplicy św. Aleksego łączone jest z rodziną niejakiego Arnberga, obywatela krakowskiego (zob. W. G ą s i o r o w s k i, jw., s. 28). W roku 1425 przyczynił się do uposażenia tej kaplicy Paweł Beme (zob. APkM dypl. 16/31), w połowie zaś XV stulecia patronat nad nią sprawowali: Stanisław Grazer, Bractwo NMP i bliżej nieznaną wójt z Cieszkowic (zob. LB II, s. 4). Z kolei w roku 1481 o kaplicę św. Aleksego zatroszczył się już Jan Turzo (zob. CA nr 860), natomiast od początków XVI wieku (1511) czyniła to rodzina Salomonów; zob. E. P i w o w a r c z y k, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 105–106; też, *Mieszczkańska „katedra”...*, s. 49.

¹⁹ Nie znamy fundatora założonej w przyziemiu wieży wyższej kaplicy św. Stanisława, chociaż prawdopodobna wydaje się od początku jej przynależność do miasta (zob. LB II, s. 4); zob. E. P i w o w a r c z y k, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 106; też, *Mieszczkańska „katedra”...*, s. 49.

²⁰ Kaplica ta, należąca do Bractwa NMP, założona została na chórze międzywieżowym w roku 1395; zob. J. L e p i a r c z y k, *Fazy budowy kościoła Mariackiego w Krakowie (wieki XIII–XV)*, RK 34:1959, z. 3, s. 209; H. Z a r e m s k a, *Bractwa w średniowiecznym Krakowie. Studium form społecznego życia religijnego*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977, s. 75; E. P i w o w a r c z y k, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 106; też, *Mieszczkańska „katedra”...*, s. 49–50.

fundacji kaplic rodowych, dobudowano jeszcze (w latach przed 1435–1446) do korpusu kościoła od zewnątrz, pomiędzy szkarpami, osiem kaplic (w tym dwie nad bocznymi kruchtami). Sprawili je: Jadwiga z Kunców Sebastianowa (przed 1435, Matki Boskiej Śnieżnej – obecnie św. Łazarza biskupa i męczennika)²¹, Jan Dolnicz (przed 1435, Przemienienia Pańskiego – obecnie św. Walentego)²², Mikołaj Czirla [Langmichel] (1435, Męki Pańskiej – obecnie Aniołów Stróżów)²³, ks. Teodoryk Weinrich (1435, Zwiastowania NMP – obecnie św. Jana Nepomucena)²⁴, Jerzy Szwarz (1439, Bożego Ciała – obecnie Przemienienia Pańskiego)²⁵, Marek Noldenfesser (przed 1441, św. Marka Ewangelisty – obecnie św. Wawrzyńca)²⁶, Jan Baomgart (1443, Objawienia św. Michała Archanioła,

²¹ Kaplica Matki Boskiej Śnieżnej, poświęcona źródłowo od roku 1497, w okresie średniowiecza znajdowała się kolejno pod opieką: Jaskierów, Czeczotków (od roku 1547), a od roku 1588 patronat sprawował Stanisław Fogelweder (Fogelder); zob. E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 107; też, *Mieszkańska „katedra”...*, s. 50.

²² Przybliżone datowanie kaplicy Przemienienia Pańskiego, jako że nie znamy czasu fundacji Jana Dolnicza, określa – znajdująca się tam w okresie średniowiecza – płyta nagrobna Jana Sebenwrita (zm. 1443); zob. m. in.: K. Bąkowski, jw., s. 60; W. Horbacki, jw., s. 46; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 93. W połowie XV wieku Jan Sebenwrit sprawował również nad tą kaplicą (wówczas p. w. św. Jana Chrzciciela) patronat (zob. LB II, s. 3–4). Natomiast w XVI stuleciu znajdowała się już pod opieką Leśniowolskich; zob. E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 107; też, *Mieszkańska „katedra”* s. 50.

²³ O fundacji kaplicy Męki Pańskiej przez Mikołaja Czirlę zob.: CA nr 315; APKr, *Teki Grabowskiego*, E 24, k. 499; odpis tamże, E 100, k. 382; por. J. Lepiarczyk, jw., s. 222 (przypis 5). Około roku 1438 kaplica ta przeszła pod opiekę Mikołaja Kesingera [Kislingera] (zob. CA nr 335) i jeszcze w roku 1491 znajdowała się pod patronatem rodu Keslingów [Kislingów, Waltków], później zaś przeszła pod opiekę Pernusów; zob. W. Gąsiorowski, jw., s. 17; J. Lepiarczyk, jw., s. 223; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 107; też, *Mieszkańska „katedra”...*, s. 51.

²⁴ Odpis umowy na wystawienie kaplicy Zwiastowania NMP, zawartej pomiędzy ks. Teodorykiem Weinrichem a murarzem Franciszkiem Wiechoniem – zob. APKr, *Teki Grabowskiego*, E 24, k. 499; odpis tamże, E 100, k. 382; druk: J. Lepiarczyk, jw., s. 222 (przypis 5). Fundację kaplicy przez ks. Weinricha potwierdza też jego testament z roku 1449 (zob. KDK II nr 355, 432; LB II, s. 3). Natomiast już w roku 1481, z tytułu patronatu, kaplicę Zwiastowania NMP odnowił Stanisław Polak (zob. CA-Supl., s. 22), ponowna zaś jej restauracja nastąpiła w roku 1500, a przyczynili się do tego m. in. rajcy krakowscy i Katarzyna Krabusowa (zob. tamże, s. 26). U schyłku XV stulecia kaplicą opiekowali się książęta Zatorscy z linii Piastów, gdzie też pochowano ostatniego z ich rodu – księcia Bolka (zm. 1508) i jego matkę Małgorzatę (zm. po 1510); zob. E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 108; też, *Mieszkańska „katedra”...*, s. 51.

²⁵ Fundację kaplicy Bożego Ciała przez Jerzego Szwarca potwierdził zapis Małgorzaty, wdowy po Mikołaju Slepogilu, z roku 1439 (zob. CA nr 341), a także odpust, jaki nadał odwiedzającym i ozdabiającym kaplicę papież Feliks V w roku 1441 (zob. KDK I, nr 423); zob. E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 108; też, *Mieszkańska „katedra”* s. 52.

²⁶ W połowie XV wieku kaplica ta znajdowała się w rękach potomków fundatora – Czeiskindorfów (zob. LB II, s. 5), którzy w roku 1491 odstąpili ją Janowi Turzonowi i jego

zwana niegdyś również NMP Różańcowej)²⁷, ks. Stefan Leipniger (przed 1446, Ducha Świętego – obecnie św. Jana Chrzciciela)²⁸. Fundatorami owych kaplic byli zatem przedstawiciele znaczniejszych rodów krakowskich, którzy też wkrótce nadali tym kaplicom, poza funkcją sepulkralną i oratoryjną, zadanie reprezentacji rodów, upatrujących w krakowskiej farze mieszczańską świątynię. Z czasem bowiem kaplice te uzyskały status kaplic rodowych, w których mieszczanie krakowscy odnaleźli – w dosłownym wręcz tego słowa znaczeniu, jako że wielu z nich zastało tam pochowanych – swoje miejsce.

Niestety archiwalia nie przekazały nam na ten temat zbyt wiele informacji, aczkolwiek zachowała się sporządzona w XV stuleciu „lista” osób pochowanych w kościele Mariackim, co do których nie potrafimy wskazać bliższego miejsca ich spoczynku, nie wykluczając jednak możliwości przestrzeni korpusu nawowego i rodowych kaplic. Kartkę zawierającą ten XV-wieczny rejestr grobów (*Registrum sepultorum in ecclesia beate Virginis in Cracouia*) odnalazł Franciszek Piekosiński w *Inwentarzu skarbcia kościoła N. P. Maryi z XV wieku*²⁹. Wśród odczytanych przez niego nazwisk znaleźli się: mierniczy Langmichil, Piotr Ffettir, dwie córki Jana Swedniczara, Herman Wolff, Paweł Homan, handlarz Przedborius, Marcin Biecki, Hanusz Hoze, Paweł Hoze, Marcin Leipniger³⁰, Stano Roc-kinberg, Morszynowa, żona Pawła Bema, Stano Pleszner z żoną, Orientynowa, Kaltherbergowa, Paweł Fetter, Jadwiga żona Mały, Piotr syn Fettira, córka Hanusza Wynkonisa, córka Klausea Keslinga, Krokerowa, aptekarz Stano, Agnieszka Kromerowa, córka Langniclasa, syn Piotra Hirsberga z córką, Bernhard z Brige, notariusz miejski Bernard, syn

---

spadkobiercom, co uczynił Mikołaj Czeiskindorf wraz z siostrą Katarzyną Henckilową (zob. CA nr 1091; CA-Supl., s. 26); zob. E. Piwo w a r c z y k, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 109; *taż*, *Mieszczańska „katedra”...*, s. 52.

²⁷ Jan Baomgart, fundator kaplicy, był członkiem cechu kuśnierzy (zob. CA nr 389) i dlatego zapewne w późniejszym okresie (od 1493) kaplica ta przeszła pod opiekę owego cechu. W XVI wieku patronat nad nią przejęła rodzina Gleywiczów; zob. E. Piwo w a r c z y k, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 109; *taż*, *Mieszczańska „katedra”...*, s. 52–53.

²⁸ Rok 1446, jako datę fundacji kaplicy Ducha Świętego, podają m. in.: K. B a k o w s k i, jw., s. 62; W. G a s i o r o w s k i, jw., s. 41; F. M a c z y Ń s k i, jw., s. 29; por. J. L e p i a r c z y k, jw., s. 224. W roku 1473, Mikołaj Waltdorff, proboszcz z Kazimierzy Wielkiej, wraz ze swymi braćmi Stanisławem i Łukaszem, odstąpił tę kaplicę (noszącą wówczas wezwanie Św. Trójcy), „gdzie magister Leipniger [...] jest pochowany”, Marcinowi Belze (zob. CA nr 617; CA-Supl., s. 16). Natomiast od roku 1513 przeszła ona pod opiekę rodu Bonerów i otrzymała wezwanie św. Jana Chrzciciela. Po roku 1594 należała już do rodziny Firlejów – zob. K. B a k o w s k i, jw., s. 62; E. Piwo w a r c z y k, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 109; *taż*, *Mieszczańska „katedra”...*, s. 53.

²⁹ Zob. *Najdawniejsze inwentarze...* (wkładka).

³⁰ Według zachowanych zapisów, został on pochowany w kaplicy Ducha Świętego przed rokiem 1473 (zob. CA nr 617; CA-Supl., s. 16).

Swedniczara, Ffornal, syn Piotra Grazera, córka Bieckiego, Thewdernewderowa, matka Mikołaja Gortnera, Bochnerowa, Neorzynowa³¹.

Niestety po płytach nagrobnych tych osób nie przetrwał do naszych czasów żaden ślad, podobnie zresztą jak – prócz archiwalnych zapisków – po płycie nagrobnej wykonanej około roku 1438 ku pamięci Stanisława Czypsera, której istnienie odnotował w roku 1655 Szymon Starowolski³². Nie zachowały się też trzy inne XV-wieczne grobowce, znane z archiwaliów: grobowiec, w którym zostali pochowani ścięci w roku 1462 (w związku ze sprawą Andrzeja Tęczyńskiego) rajcy krakowscy³³; wolno stojący grobowiec, do którego w roku 1479 Jan Schulten (rajca krakowski) sprawił tablicę; grobowiec rajcy krakowskiego Mikołaja Kreidlera (zm. 1477) w kaplicy Bożego Ciała³⁴.

Przetrwała natomiast – znajdująca się pierwotnie w posadzce kaplicy Przemienienia Pańskiego (obecnie św. Walentego) – wykonana po roku 1443, tablica nagrobna poświęcona Janowi Sebenwirtowi³⁵. Z końca XV

³¹ Zob. *Najdawniejsze inwentarze...*, s. 45–46; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 162.

³² Na płycie nagrobnej znajdował się napis: HONESTISSIMO IUXTA AC INTEGRIMO VIRO, STANISLAO CZYPSER, PATRIAE SUAE AC VNIUERSAE REIPUB: STUDIOSSIMO, A. D. M. CCCC. XXXVIII. MORTE EXTINCTO, HOC MONUMENTUM REPONI, AC PERPETUAE MEMORIAE CONSERUARI VOLUIT STANISLAUS CZYPSER, CONSUL CRAC: SUMMAE PIETATIS, & TESTIS, & DEBITOR (S. Starowolski, jw., s. 119); por. K. Wurzbach, jw., s. 140; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 163 (przypis 112).

³³ Pochowanie w świątyni Mariackiej ściętych, z rozkazu królewskiego, rajców krakowskich wydaje się potwierdzać pozycję, jaką fara zajmowała wśród krakowskiego mieszczaństwa. Zaszło bowiem w roku 1462 wydarzenie, wynikłe z błahej właściwie sprawy Andrzeja Tęczyńskiego, wkrótce przybrały obrót walki stanowej. W jej konsekwencji Kazimierz Jagiellończyk zajął ostre stanowisko: na podstawie wyroku wydanego przez trybunał sądzący według prawa polskiego (nie niemieckiego!) skazano trzech rajców i trzy osoby z pospółstwa na karę śmierci przez ścięcie; zob. *Dzieje Krakowa*, red. J. Bieniarzówna, J. M. Małecki, t. 1: J. Wyrozumski, *Kraków do schyłki wieków średnich*, Kraków 1992, s. 520–527. Skazani: „Stanisław Leimiter, Kuncza Lang, Jarosz Szarlej, Jan Schyling, Wojciech malarz i Mikołaj mistrz cyrkulatorów z pospółstwa” zostali pochowani – jak głosi tradycja – w kościele Mariackim, w jednym grobie przed ołtarzem Bożego Ciała; zob. J. P t a ś n i k, *Obrazki z przeszłości Krakowa*, Kraków 1902 (Biblioteka Krakowska nr 21), s. 19. Informację tę potwierdza również wzmianka odnotowana w: *Regestrum* kościoła Mariackiego, gdzie pod rokiem 1609 zapisano, iż „bez żadnej przyczyny rozpadł się grób, gdzie kantor śpiewa”, a w otworzonym w obecności archidiecezjara i kapłanów grobowcu odnaleziono 5 ciał bez jakiegokolwiek ubrania i 5 głów; „zrozumiałe, że były to ciała pana Burmistrza i rajców skazanych za Kazimierza w 1462 r.” (APKr rkps nr 3346a: 1609, 1 września – lipiec 1623. *Ex proventibus ecclesiae percepti census ab anno domini 1609 die prima Septembris*, s. 8r); por. E. P i w o w a r c z y k, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 163 (przypis 113).

³⁴ Grobowce te wzmiankowane są w związku z darami, jakie napłynęły do skarbca kościoła Mariackiego w roku 1479 i 1484; zob. *Najdawniejsze inwentarze...*, s. 31–32.

³⁵ Jan Sebenwirt [Zebenwrit] był mieszczaninem i rajcą krakowskim, fundatorem szpitala przy domu altarzystów kościoła Mariackiego (zob. APkM, dypl. 25(46); KDK I nr 116).

wieku zachowała się również brązowa płyta nagrobna, a właściwie jej fragment przedstawiający płaskorzeźbioną, stojącą w pozie modlitewnej, postać bliżej nieokreślonej kobiety. Tablica ta jest też znacznie uszkodzona, jako że pierwotnie była wmurowana w posadzkę przed ołtarzem Bożego Ciała (przy tęczy)³⁶.

Jak zatem łatwo można zestawić, z całej tej powyższej listy osób, co do których odnotowano w źródłach ich miejsce spoczynku w XV-wiecznej świątyni Panny Marii, zachowały się do czasów obecnych tylko dwie płyty nagrobne, w tym jedna w stanie fragmentarycznym. Pomimo jednak braku tego materialnego potwierdzenia, wyszczególnienie w dokumentach znacznej liczby osób, będących przedstawicielami krakowskiego mieszczaństwa i jednocześnie dobroczyńcami kościoła, którym umożliwiono tam wieczny spoczynek, niewątpliwie potwierdza znaczenie, jakie dla tego środowiska miała ta świątynia. Za ugruntowaniem jeszcze tej świadomości w następnym stuleciu pośrednio świadczą również – odnotowane przez źródła, bądź zachowane do dzisiaj – kolejne tablice nagrobne i epitafia zmarłych przedstawicieli krakowskiego patrycjatu.

PLYTY NAGROBNE I EPITAFIA Z XVI WIEKU

Do czasów obecnych zdecydowanie więcej nagrobków i epitafiów nagrobnych w kościele Panny Marii przetrwało z wieku XVI, kiedy to – wraz ze zdobywaniem przez krakowskich mieszczan coraz większych wpływów oraz wzmagającą się z ich strony hojnością na rzecz mieszczańskiej fary – zezwalano im zapewne częściej na pochówek we wnętrzu kościoła i uwiecznienie miejsca spoczynku odpowiednią tablicą. Z czasem także, kiedy te formy sztuki sepulkralnej okazały się zbyt proste wobec rozwiniętych przedstawień nagrobnych, zaczęto nawiązywać do nowego stylu, zmierzającego w stronę monumentalnych wręcz pomników. W ten sposób również, poprzez przyjęcie różnorodności przedstawień zmarłych na pomnikach nagrobnych, niejednokrotnie zarezerwowanych

---

Umieszczony na płycie nagrobnej napis potwierdza rolę, jaką Sebenwrit odegrał w tym kościele: ANNO D(OMI)NI M. | CCCCXLIII OBIIT HONESTU(S) VIR JOH(ANNE)S | [SEBENVIRT V[IT] | RIC(US) HU(IUS) ECCLESIE ORATE PRO EO (Z. Piech, jw., nr 9, s. 86); por. F. Mączyński, jw., s. 27; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 93; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 163 (przypis 115). Obecnie płyta ta znajduje się nadal w kaplicy św. Walentego (zob. *Katalog...*, s. 28).

³⁶ Zob. S. Tomkiewicz, *Artystyczne piękności kościoła Mariackiego*, Kraków 1927, s. 30 (rzeźbę z płyty nagrobnej identyfikuje z przedstawieniem Najświętszej Marii Panny); M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw. s. 128–129; *Katalog...*, s. 17; J. Samek, *Kościół Mariacki w Krakowie*, Warszawa 1990, s. 15.

dla wyższych grup społecznych, oraz zatrudnianie do ich wykonania znakomitych twórców epoki, przedstawiciele krakowskiego mieszczaństwa dokonywali nobilitacji członków swego rodu.

Serię pomników sepulkralnych, zasłużonych dla świątyni przedstawicieli krakowskiego mieszczaństwa, rozpoczęły w XVI wieku – zachowane do dzisiaj – trzy tablice nagrobne, wykonane w warsztacie Piotra Vischera Starszego w Norymberdze. Jako pierwszą z nich, po roku 1504, wykonał Vischer płytę dla zmarłego Emerama Salomona (zm. 1504), starosty i żupnika drohobyckiego; przedstawia stojącą postać zmarłego w zbroi, z herbem Łabędź u stóp. Pierwotnie umieszczona była najprawdopodobniej w posadzce przed ołtarzem Św. Trójcy (ustawionym przy środkowym filarze północnej nawy), nad którym to rodzina Salomonów sprawowała wówczas patronat³⁷ W tejże samej pracowni Piotra Vischera wykonano również drugą płytę nagrobną (po 1509), dla Mikołaja Salomona (zm. 1509), którego pochowano „w kaplicy pod wieżą dzwonną” (południową)³⁸. Upamiętniająca jego pochówek tablica przedstawia postać rycerza ukazanego na wprost, z rękami złożonymi w geście modlitewnym; przy boku jego znajduje się miecz, u ramienia proporzec, u dołu zaś herb Łabędź. Płytę zdobi napis, trudny dziś do odczytania³⁹ Trzecią tablicę w warsztacie Vischera w Norymberdze wykonano po roku 1516, również dla przedstawiciela rodu Salomonów, Piotra Salomona (zm. 1516), i podobnie jak poprzednia – została umieszczona w kaplicy św. Aleksego, nad którą od roku 1511 tenże Piotr sprawował patronat⁴⁰.

³⁷ Zob. J. Ptaśnik, *Studia nad patrycjatem krakowskim wieków średnich*, cz. 2, RK 16:1914, s. 35. Na osobę Emerama Salomona wskazuje także napis wokół płyty: ANNO DOMINI MCCCCCIII | IPSO DIE SANCTI MARCI OBYT GENEROSUS AC NOBILIS DOMIN(US) | EMERAMUS SALOMON CAPITANE(US) | ET ZUPPARIUS DROHOBYTZIENSIS ET CIVIS CRACOVIENSIS ORATE PRO EO (Z. Piech, jw., nr 18, s. 89–90); por. S. Starowolski, jw., s. 118; W. Gąsiorowski, jw., s. 25; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 124–125; F. Mączyński, jw., s. 29; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 205 (przypis 63).

³⁸ J. Ptaśnik, *Studia...*, s. 37 (przypis 1).

³⁹ Za wykonaniem płyty w warsztacie Piotra Vischera opowiedzieli się m.in.: T. Szydłowski, *Dzwony starodawne z przed r. 1600 na obszarze byłej Galicji*, Kraków 1922, s. 23; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 128; K. Bąkowski, jw., s. 44; K. Gierdziejowski, *Zarys dziejów odlewnictwa polskiego*, Stalinogród 1954, s. 93; *Katalog...*, s. 17; M. Rożek, A. Bujak, *Kościół Mariacki w Krakowie*, Warszawa 1987, s. 15; J. Samek, jw., s. 15.

⁴⁰ Patronat nad kaplicą św. Aleksego przyznali rajcy krakowscy Piotrowi Salomonowi oraz jego prawym potomkom: „Pawłowi Kaufmanowi zięciowi i rajcy, Mikołajowi synowi ś.p. Mikołaja Salomona syna Piotra i Piotrowi synowi ś.p. córki Małgorzaty, a gdyby potomstwo wyżej wymienionych osób wymarło, w takim razie własność kaplicy i patronat wraca do rady krakowskiej” (J. Ptaśnik, *Studia...*, s. 35–36; autor powołuje się na: APKr *Liber beneficiorum 1412–1548*, s. 213).

Przedstawia postać zmarłego w zbroi i w płaszczu, z herbem Łabędź u stóp (fot. 1); wokół tablicy biegnie – poczynając od lewego górnego rogu – napis potwierdzający jej sprawienie ku pamięci Piotra Salomona⁴¹.

Jako kolejne po vischerowskich tablicach Salomonów, ufundował Jan Noskowski (po 1532) epitafium dla swojego brata Łukasza Noskowskiego (zm. 1532), lekarza, profesora i rajcy krakowskiego, pieczętującego się herbem Nałęcz; tarcza herbowa (razem z tarczami Gryf, Gozdawa i Korwin) została umieszczona pod tablicą epitafijną⁴². Również po roku 1532 wykonano płytę nagrobną dla Zofii Bonerowej z Bethmanów (zm. 1532); wykonanie tablicy zlecił jej mąż – Seweryn Boner – warsztatowi Hansa Vischera w Norymberdze. Wmurowana w ścianę w rodowej kaplicy Bonerów (obecnie św. Jana Chrzciciela), ozdobiona została umieszczoną w płytkiej niszy flankowanej pilastrami, stojącą postacią zmarłej oraz herbem Bethman i Strzemię; nad niszą umieszczono na tablicy napis ku pamięci zmarłej⁴³. Wkrótce do tej płyty nagrobnej dołączono (1538) wykonaną przez ten sam warsztat z Norymbergi, płytę nagrobną Sewe-

⁴¹ HIC IACET NOBILIS VIR |D(OMI)N(U)S PETRUS SALOMON DE BENEDICTO-
WYCZE CONSUL CRACOVIENSIS ETC [...] OBYT ANNO D(OMI)NI MCCCCXVI
CUI(US) A(N)I(M)A REQUIESCAT IN PACE (Z. Piech, jw., s. 92, nr 22); por. K.
Wurzbach, jw., s. 117; J. Łepkowski, *Monumenta epigraphica Cracoviensia medii
aevi*, t. 1, z. 1, Kraków 1885, tabl. 18; J. Ptaśnik, *Studia...*, s. 33; J. Mączyński,
Pamiętka z Krakowa. Opis tego miasta i jego okolic, Kraków 1845, s. 182; W. Gąsiorow-
ski, jw., s. 25; K. Bąkowski, jw., s. 44; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 127-
-128; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 206 (przypis 67).

⁴² Na epitafium umieszczono napis: LUCAS NOSCOWSKII DOC|TOR ET LECTOR
MEDICINE AC |CONSUL CRACOWIEN(SIS) DECE|SIT 1532 DIE 27 MARCII |JO-
HANES NOSKOVI(US) MEUS |GERMA(NUS) ME FUNER[A]VIT PIE |L(E)CTOR
ORA PRO AN(IM)A REQVIE(M) (Z. Piech, jw., nr 27, s. 93–94); por. W. Gąsiorow-
ski, jw., s. 26; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 249; E. Piwowarczyk, *Dzieje
kościół Mariackiego...*, s. 206 (przypis 68). O Łukaszu Noskowskim h. Nałęcz, doktorze me-
dycyny, profesorze i rektorze Akademii Krakowskiej, rajcy krakowskim – zob. PSB t. 23,
s. 225–226; natomiast o jego bracie, Janie Noskowskim, również doktorze medycyny i pro-
fesorze Akademii Krakowskiej – zob. tamże, s. 224.

⁴³ MAGNIFICA DOMINAE ZOPHIAE BETHMANOWNIE |QVAE DIE V MAII
AN[NO] MDXXXII OBIIT MAGNIFICVS |DOMINVS SEVERINVS BONER DE
BALICZE IN CA|MENECH ATQ[VE] OGRODCZENECZ CASTELLANVS BIE|CZEN-
(SIS) ZVPPARIVS BVRGRABIVS MAGNVSQ(VE) PROCV|RATOR TERRE CRA-
COVIEN(SIS) DVCATVVM OSZWLACZI|MEN[SIS] SATHORIEN[SIS] BIECZEN[SIS]
[C]ZCHOWEN[SIS] RAPSTINEN[SIS] |NECNON IN OCZIECZ ET C[AETERA] CAPITA-
NEVS CONSORTI|SVAE AMANTIS(SIMAE) CVM LACRIMIS POS[VIT] CV[IVS]
ANI[MA] REQ[VIESCAT] IN PA[CE] (Z. Piech, jw., nr 28, s. 94–95); por. K. Bąkow-
ski, jw., s. 63; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 249; J. Ptaśnik, *Bonerowie*, RK
7:1905, s. 114–116; W. Bochnak, *Brazowe płyty nagrobne Seweryna i Zofii Bonerów
w kościele Mariackim w Krakowie*, BHS 34:1972, nr 3–4, s. 280; E. Piwowarczyk, *Dzieje
kościół Mariackiego...*, s. 206–207 (przypis 69). O Zofii z Bethmanów Bonerowej, żonie
Seweryna Bonera – zob. PSB t. 2, s. 300–301.

ryna Bonera (zm. 1538), sprawioną na jego własne zlecenie jeszcze za życia. Podobnie jak poprzednia, i ta płyta została ozdobiona zawartą w płytkiej, ujętej pilastrami niszy, stojącą postacią zmarłego, w zbroi, z herbem Bonarowa u stóp (fot. 2); nad niszą umieszczono tablicę z napisem upamiętniającym osobę Seweryna Bonera⁴⁴.

Wcześniej jednak, niż płytę nagrobną dla Seweryna Bonera, sprawiono (po 1534) – nie zachowaną do naszych czasów – płytę(?) dla Brygidy Glewiczowej (zm. 1534), córki Waltera Keslinga, ufundowaną przez jej syna Jana⁴⁵. Podobnie nie przetrwała również płyta(?) wykonana po roku 1538 dla Piotra Krupeckiego (zm. 1538), patrycjusza krakowskiego i pana na Gorzkowie, na zamówienie jego żony Katarzyny⁴⁶.

Kolejne dwie tablice nagrobne, sprawiono do kościoła Mariackiego dla uczczeniu pamięci dwóch członków rodziny Schillingów. Pierwszą z nich, datowaną po roku 1540, wykonano dla – być może – Fryderyka Schillinga (zm. 1540). W polu płyty zawarto bowiem herb Schilling, wokół zaś brzegów umieszczono napis, z którego do czasów obecnych prze-

⁴⁴ MAGNIFICVS DOMINVS SEVERINVS BONAR DE BALICZE |IN OGRODCZENECZ ATQ[VE] CAMENECZ ET C[AETERA] CASTELLA|NVS BIECZEN[SIS] ZVPPARIVS BVRGRABIVS MAGNVSQVE |PROCVRATOR TERRE CRAC[OVIENSIS] DVCATVVM OSZWIĄCZI|MEN[SIS] SATHORIEN[SIS] BIECZEN[SIS] [C]ZCHOWEN[SIS] RAPSTINEN[SIS] |ET IN OCZIECZ ET C(AETERA) CAPITANEVS VIVENS SIBI FIERI|CVRAVIT AN[NO] MDXXXVIII MORTVVS VERO CASTELLANV(S) |SANDECEN(SIS) ANNV(M) AETATIS SVAE SEXAGESIMV(M) TERCIVM AGE(NS) DIE XII MAY A[NNO] 1594 (Z. Piech, jw., nr 29, s. 95); por. K. Bąkowski, jw., s. 63; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 249; J. Ptaśnik, *Bonerowie*, s. 114–116; A. Bochnak, *Mecenat Zygmunta Starego w zakresie rzemiosła artystycznego*, [w:] *Studia do dziejów Wawelu*, red. J. Szablowski, t. 2, Kraków 1961, s. 230; W. Bochnak, *Brazowe płyty...*, s. 280; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 207 (przypis 70). Osoba Seweryna Bonera została omówiona w: PSB t. 2, s. 300–301.

⁴⁵ Płyta ta istniała jeszcze w roku 1655 i zawierała napis: NOBILI BRIGIDAE GLEWICZOWA, VALTERI KESLING FILIAE, VETUSTAE FAMILIAE, QUAE OBIIT DIE 7. IANUARIJ, A. D. M.D.XXXIV. IOANNES GLEWICZ, MATRI CHARISSIMAE POSUIT (S. Starowolski, jw., s. 121); por. K. Wurzbach, jw., s. 142, nr 418a; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 241; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 207 (przypis 71).

⁴⁶ Płyta nagrobna ku jego pamięci zawierała napis: SPECTABILIS & NOBILIS VIR, |DNUS PETRUS KRUPHECKI, VRBIS CRACOUIEN. PATRICIUS, |HAERES IN GORSZKIEW, |ANNO INCARNATIONIS DNI, M. D. XXXVIII. DIE 6. FEB. |VITAM CUM MORTE COMMUTAUIT. |CUIUS CORPUS IN HOC SARCOPHAGO SITUM EST. |QUI VIXIT ANNOS LXX. MENSES IV. HORAS 18. CUM MEDIA. |NOBILIS DOMINA CATHARINA, VXOR FIDELISSIMA, |MARITO PIENTISSIMO & INCOMPARABILI POSUIT. |ANIMAM IPSIUS OMNIPOTENES PATER COELESTIS, |SECUNDUM MAXIMAM AC INEFFABILEM GRATIAM SUAM, |IN SINUM MISERICORDIAE SVAE CLEMENTISSIMAE |ACCIPERE DIGNETUR (S. Starowolski, jw., s. 117); por. K. Wurzbach, jw., s. 139, nr 403; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 242; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 207–208 (przypis 72).

trwały jednak tylko fragmenty⁴⁷. Natomiast w roku 1545 Piotr Thanigel, rajca krakowski, zamówił – obecnie nie istniejącą – płytę(?) nagrobną dla swojej żony Małgorzaty z domu Schillingównej (zm. 1545)⁴⁸. Następne dwa nagrobki również nie zachowały się do naszych czasów: jeden z nich wykonany został w roku 1549 dla Achacjusza Horninga (zm. 1549)⁴⁹, natomiast drugi upamiętniał śmierć Piotra Thanigela, rajcy krakowskiego (zm. 1554)⁵⁰.

Wkrótce po roku 1557 sprawiono również epitafium nagrobne Stanisławowi Chudziczowi (zm. 1557), aptekarzowi z Andrzejowa, wykonane na zlecenie jego żony Anny Lubechowskiej. Temu „pomnikowi” nagrobnemu nadano jednak już nieco bogatszą formę, jako że zawarto w nim, ujętą w architektoniczne obramienie, scenę Ukrzyżowania adorowanego przez czterech mężczyzn i cztery kobiety (fot. 3); poniżej przedstawienia umieszczono gmerk. Epitafium ozdobił także napis na fryzie (będący cytatem z Pisma Świętego) oraz tablica nagrobna⁵¹. Takie rozbudowane

⁴⁷ Układają się one w napis: PE[...][...]|HVS SCHILLING CONDI[...][...]|NERE RITE BONI CIVISQ[VE] VIRIQ[VE] (Z. Piech, jw., nr 30, s. 96); por. M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 212; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 208 (przypis 73). Fragmenty tej płyty nagrobnej znajdują się obecnie na północnej elewacji kościoła; zob. *Katalog...*, s. 33.

⁴⁸ Ku jej pamięci zapisano na płycie: NOBILIS & HONESTA MARGARETHA SCHILINGOWNA, NOBILIS DOMINI |PETRI THANIGEL CONSULIS CRAC: CHARISS: CONSORS, DIE 15. SEPTEMBR: |A. D. 1545. IN CHRISTO DEFUNCTA, CUIUS ANIMA IN SANCTA QUIESCAT PACE (S. Starowolski, jw., s. 118–119); por. K. Wurzbach, jw., s. 140, nr 409; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 242; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 208 (przypis 74).

⁴⁹ Tablica upamiętniająca jego osobę zawierała napis: ANNO CHRISTI, SALUATORIS NOSTRI, 1549. VLTIMA IANUARIJ, PIE IN DOMINO DECESSIT NOBILIS ACHACIUS HORNIG, SPECTABILIS VIRI DNI GEORGIJ HORNIG, &c. GERMANUS FILIUS, AC MAGNIFICI SEUERINI BONER A BALICZE, &c. AULICUS, CUIUS ANIMA CUM OMNIBUS CHRISTI FIDELIBUS IN CHRISTO FELICITER QUIESCAT (S. Starowolski, jw., s. 118); por. K. Wurzbach, jw., s. 139, nr 405; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 208 (przypis 75).

⁵⁰ Według Szymona Starowolskiego, na tablicy tej znajdował się napis: NOBILIS AC SPECTABILIS D. PETRUS THANIGEL, CONSUL CRAC: DIE 17. |MAIJ, A. D. 1545. PIE, AC IN CHRISTO VITA FUNCTUS CUIUS |ANIMAE CREATOR CLEMENTER ADSIT, 1554 (S. Starowolski, jw., s. 118); por. K. Wurzbach, jw., s. 140, nr 408; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 243; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 208 (przypis 76).

⁵¹ Na fryzie umieszczono tekst: VERE LA(N)GVORES NOSTROS IPSE TVLIT ET |DOLORES N(OST)ROS IPSE PORTAVIT EZAIE [Iz 53, 4], natomiast na tablicy autoryzującej zmarłego wypisano słowa: MOLE SVB HAC LAPIDIS LACEO |PER[PE]ND[E] |V]IATOR STANISLAV[S] |CHVDZIC[Z] PHARMACOPOLA ANDRZE|IOVIA ORTVS VUTILIS PAVPERIBVS MISER(IS) |LANGVIDISQ(VE) VIRIS CETERAQ[VE] FVE|RAT RAPVIT INVIDA MORS |HOC MONVMENTV(M) ANNA [LVBE]CHOW[SKA] |[CONIVNX] FIDIS(S)IMA MOERE(N)S POS[VIT] |[OBIIT] PRIMA DIE [MA]RCY ANNO |[AE]TAT[IS] SVE 53. |A(NNO) D(OMINI) 1557 (Z. Piech, jw., nr 31, s. 96); por.

epitafium uczyniono też dla Jana Cerasina Kirsteina (zm. 1561), prawnika i wójta sądu wyższego prawa magdeburgskiego na zamku krakowskim, wykonane na zlecenie żony, Anny Fogelwederówny. Umieszczone na boniowanym cokole, ujęte w architektoniczne obramienie, flankowane wolutami, przedstawia (w medalionie) rzeźbione popiersie zmarłego; całość wieńczy postać Zmartwychwstałego Chrystusa i – obecnie – jedna z dwóch istniejących niegdyś figur alegorycznych (fot. 5). W dolnej części epitafium umieszczono tablicę nagrobną z napisem ku czci zmarłego⁵².

Kolejne epitafia ufundowano w latach sześćdziesiątych XVI stulecia, a jako pierwsze wykonano (po 1563) epitafium poświęcone pamięci Tomasza Pszonki herbu Trąby (zm. 1563), kanonika sandomierskiego i archiprezbitera kościoła Mariackiego. Epitafium to jest jednak skromniejsze niż poprzednie, jako że zdobi je medalionem z płaskorzeźbionym profilem zmarłego oraz – umieszczona ponad nim – tablica nagrobną⁵³. Wkrótce po roku 1565 wystawiono również epitafium dla Jana Bera (zm. 1565), niedoszłego (z powodu nie objęcia urzędu) rajcy krakowskiego. Wykonanie tego epitafium zleciła żona zmarłego, Anna Rydlówna, Janowi Piacentino albo też Hieronimowi Canavesi⁵⁴. Zdobi je medalion

S. Starowolski, jw., s. 117; K. Wurzbach, jw., s. 138, nr 402; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 212–213; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 209 (przypis 77). Obecnie epitafium to znajduje się na południowej elewacji kościoła; zob. *Katalog...*, s. 34.

⁵² D(EO) M(AXIMO) |IOAN(NI) KIRSTEIN CERASINO |SVPREMO IVR(IS) MAIDEBVRG(ENSIS) ADVOCATO |VIRO INTEGERR(IMO) SVAVISS(IMO) CONSVLTISS(IMO) |OMNIVM SVI ORD[INIS] ORNAMENTO |[A]NNA FOGELVEDRIA |QVA VIVVM FIDE |EADEM MORTVVM PIETATE PROSECVTA |VXOR MAESTISS(IMA) |CONIVGI SVO CHARISS(IMO) |CONSPERSVM [L]AC[RY]MIS PIENTISS(IMIS) |MON(VMENTVM) POS(VIT) ANNO MDLXI ID(VS) VIII IVNII (Z. Piech, jw., nr 32, s. 97); por. W. Gąsiorowski, jw., s. 64–65; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 219; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 209 (przypis 78). Obecnie epitafium to znajduje się na fasadzie kościoła; zob. *Katalog...*, s. 35–36. O Janie Kirsteinie – zob. L. Pauli, *Jan Kirstein Cerasinus (1507–1561) krakowski prawnik doby Odrodzenia. Studium z dziejów praw obcych i literatury prawniczej w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze” 49:1971, s. 24 (przypis 63); PSB t. 3, s. 230–231.

⁵³ Na tablicy napis: THOMAE PSSONKA VRATISL(AVIENSIS) POLTO(VIENSI) |SANDO(MIRIENSI) CANONICO AD S(ANCTAE) MARIE IN FORO |CRACOVIAE ARCHIPRESBITER[O] PRAEPOSITO |DIBOVIENSI S(ACRAE) R(EGIAE) M(AIESTATIS) SECRET(ARIO) VIRO BONO |CATHOLICO DILIGENTI ET INDVSTRIO |EXECVTORES AMICO BENE MERITO |MOESTI POSVERVNT VIXIT ANNIS |XLIX MORITVR ANNO DOMINI |MDLXIII DIE XXIII MENSIS |FEBRVARII [RE]QVIESCAT IN PACE (Z. Piech, jw., nr 33, s. 97–98); por. S. Starowolski, jw., s. 110; K. Wurzbach, jw., s. 132, nr 375; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 220; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 210 (przypis 79). Obecnie epitafium to znajduje się w prezbiterium kościoła; zob. *Katalog...*, s. 18.

⁵⁴ Co do autorstwa epitafium ścierają się dwa poglądy, z których jeden widzi w nim pracę Jana Piacentino (zob. J. Bołoz Antoniewicz, *Joannes Piacentinus i jego dzieła w Kra-*

z portretem zmarłego, pod którym znajduje się tablica nagrobna flankowana pilastrami i wolutami (fot. 6), a całość wieńczy kartusz z godłem przedstawiającym siedzącego niedźwiedzia⁵⁵. Niewiele później, bo po roku 1566, Stanisław Zawadzki, żonaty z Dorotą, córką Mateusza Czarnego, sprawił dla swojego teścia i jego małżonki (Mateusza i Anny Czarnych) następne z wymienianych epitafiów, które być może zlecił do wykonania Hermanowi von Hutte⁵⁶. W kształcie tego epitafium nawiązano już do rozbudowanych kompozycji poprzez zawarcie w centralnej części – ujętej w obramienie z dwóch par kolumn dźwigających belkowanie – sceny przedstawiającej Zmartwychwstanie Chrystusa, adorowane przez zmarłych i ich rodzinę (fot. 4). W dolnej części epitafium umieszczono gmerk, fryz zaś ozdobiono napisem; całość zwieńczono tablicą nagrobną flankowaną wolutami⁵⁷. Po roku 1567 wykonano również epitafium dla niejkiej Barbary (zm. 1567), po którym jednak nie pozostał do czasów obecnych żaden fragment⁵⁸.

kwie, „Prace Komisji Historii Sztuki” 2:1922, s. LXXXVI; H. Kozakiewiczowa, *Rzeźba XVI wieku w Polsce*, Warszawa 1984, s. 134), drugi zaś przypisuje wykonanie Hieronimowi Canavesi (zob. K. S i n k o, *Hieronim Canavesi*, RK 27:1936, s. 150–151).

⁵⁵ Na tablicy napis: SPECTABILI ATQ(VE) CLARISSIMO VIRO [IOANNI BER VIRO PIETATE RELIGIO[NE Q(VE) CATHOLICA INDEVM PRAECELLE]NTI FIDE ATQ(VE) SINCERITATE PRAECLARO]ELOQVIO DVLCI CVM GRAVITATE CON|DITIO IN SVOS PIETATE IN OMNES BENE|MERENDI STVDIO IN SE AVTEM FIDE ET |AMORE CONIVGALI INTEGERRIMO ANNA |RIDLOWNA FIDA MOERENS Q(VE) IN LACHRI|MIS VXOR HOC MON[VME]NTVM DEDIT |MORTVVS ANNO MDLXV XV MARTII |AETATIS SVAE XXXXIX (Z. Piech, jw., nr 35, s. 98–99); por. S. Starowski, jw., s. 116–117; K. Wurzbach, jw., s. 138, nr 400; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 220; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 210 (przypis 81). Obecnie epitafium to znajduje się na południowej elewacji kościoła; zob. *Katalog...*, s. 34. O Janie Berze – zob. PSB t. 1, s. 444.

⁵⁶ Na temat domniemanego autorstwa Hermana von Hutte, zwanego Czapka – zob. m.in. T. Mańkowski, *Od renesansu włoskiego do północnego. Ustęp z dziejów rzeźby w Polsce*, BHS 10:1948, s. 275–276; J. Kowalczyk, *Znakomita rozprawa o rzeźbie kręgu łwowskiego na przełomie XVI i XVII stulecia (Recenzja z: M. Gębarowicz, *Studia nad dziejami kultury artystycznej późnego renesansu w Polsce*, Toruń 1962)*, BHS 26:1964, nr 1, s. 55–60; H. Kozakiewiczowa, jw., s. 150.

⁵⁷ Napis na fryzie układa się w treść: EXCELL(ENTISSIMVS) AVTEM D[OMINVS] STANISLAVS ZAVACZKI CO|GNOMENTO PICVS PHYS[ICVS] MED[ICINAE] DOCTOR CO[N]S(VL) |ET PROFESSOR CRAC[OVIENSIS] AD HONORE(M) DEI OM(NI)POTENTIS) F(VNDAVIT) P(OSVITQVE); natomiast na tablicy nagrobnej: INTEGERRIMO PIOQ[VE] D[OMINO] MATHIEI |CZARNI CIVI CRAC[OVIENSIS] ET ANNAE CONIVGI |SVE FIDISSIME PARENTIBVS AMA[N]TISSI|MIS SINCERITATE IN OM(N)ES RELIGIONE |IN DEV(M) DOMI FORTISQ(VE) CLARIS NEMINI MOLESTIS POSTERI OFFICY ME|MORES HOC MONVMENTV(M) MAEREN|TES POSS[VERVNT] QVORV(M) ALTER AN(N)O 1555 |ALTER 1566 MORTVI SVNT (Z. Piech, jw., nr 36, s. 99); por. M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 220–221; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 211 (przypis 83). Obecnie epitafium to znajduje się na południowej elewacji kościoła; zob. *Katalog...*, s. 34.

⁵⁸ Na jej tablicy nagrobnej znajdował się niegdyś napis: EPITAPHIUM HONESTAE D. BARBARAE. OBIJT ANNO DOMINI, 1567. [4. NONAS APRILIS (S. Starowski, jw.,

Następne dziesięciolecie XVI wieku, przyniosło jeszcze znacznieszą liczbę epitafiów sprawionych dla zamożnych przedstawicieli krakowskiego mieszczaństwa pochowanych w kościele Mariackim. I tak już po roku 1570 postawiła pomnik swojemu ojcu Erazmowi Szwarcowi (zm. 1570) Zofia, żona Mikołaja Pernusa; pochowano go w rodowej kaplicy Szwarców (obecnie Przemienienia Pańskiego). W epitafium przedstawiono, w architektonicznym obramieniu, scenę adoracji Ukrzyżowanego, pod którą umieszczono tablicę nagrobną; poniżej tablicy kartusz z herbem Bożezdarz⁵⁹. Z kolei po roku 1571 ufundowano epitafium dla Jakuba Gaiera (zm. 1571), doktora medycyny, którego wykonanie zleciła najprawdopodobniej jego córka. Epitafium to składa się z tablicy zwieńczonej belkowaniem i gzymsem, ponad którym umieszczono (w owalnym medalionie flankowanym wolutami) popiersie zmarłego oraz – wieńczący całość – kartusz z godłem przedstawiającym ptaka (fot. 7)⁶⁰. Wkrótce również, po roku 1572, wykonano epitafium poświęcone pamięci Jana Leopolicy (zm. 1572), doktora teologii i kanonika kolegiaty św. Anny i św. Floriana. W epitafium tym zawarto w części środkowej (w niszy flankowanej pilastrami podtrzymującymi belkowanie) płaskorzeźbioną półpostać zmarłego, poniżej której umieszczono tablicę nagrobną; całość wieńczy kartusz z godłem przedstawiającym młodzieńca z banderolą w ręku, lecącego na ptaku⁶¹.

s. 112); por. K. Wurzbach, jw., s. 133, nr 382; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 244; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 211 (przypis 84).

⁵⁹ Na tablicy nagrobnej napis: A[NN]O D[OMI]NI MDLXX FAMATO OLIM D[OMI]NO |ERASMO SZWARCZ CIVI CRAC(OVIENSI) |IN CHRISTO DEFVNCTO ET |TOTE GENEALOGIAE SVAE ZO|PHIA FILIA EIVS VXOR VERO FA|MATI D[OMI]NI NICOLAI PERNVS PIE PO|SVIT QVOR(VM) ANIMAE DEO VIVANT (Z. Piech, jw., nr 37, s. 100); por. M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 221; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 211 (przypis 85). Obecnie epitafium to nadal znajduje się w kaplicy Przemienienia Pańskiego; zob. *Katalog...*, s. 27.

⁶⁰ Za fundacją epitafium przez córkę Gaiera przemawiałby, odczytany przez Zenona Piecha, napis pod dolnym gzymsem: FILIAE PARENTI DESIDERATISSIMO. Natomiast na tablicy nagrobnej umieszczono słowa: IACOBO GAIER MEDICO ET CHIRVRGO PERVNI|VERSA[M] POLONIA[M] SVA AETATE CLARISSI[MO]Q(VE) P[ER] EVROPA(M) |PEREGRINANDO CLARISS[IMO] QVOSQ(VE) MEDICOS |SPECTANDO MVLTA LEGEN(DO) VIVEN[DO] EXPERIEN[DO] |IN TANTVM VIRVM EVASERAT VT ALTER POD[ALI]|RIVS DICI MERERETVR TANDEM SENECTVTE MAGNISQ[VE] LABORIB(VS) QVOS IN CVRANDIS PRINCIPIB(VS) |ATQ(VE) PAVPERIB(VS) AEQVE OBIBAT CONFECTVS (ANNO) |D(OMINI) MDLXXI DIE 3 OCTOB[RIS] CVM MAGNO O[MN]I|VJM |DOLORE OBIIT VIR PIVS PRVDENS GRAVIS ET DIG|NVS QVI NVNQAM MORERETVR (Z. Piech, jw., nr 38, s. 100–101); por. S. Starowski, jw., s. 123; K. Wurzbach, jw., s. 144, nr 422; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 221; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 212 (przypis 86). Obecnie epitafium to znajduje się na elewacji apsydy; zob. *Katalog...*, s. 33.

⁶¹ Na osobę zmarłego wskazuje napis na fryzie: EPITAPHIVM R[EVERE]NDI ET CLARISSIMI VIRI D(OMINI) |IOANNI LEOPOLIE(N)SIS THEOLOGIAE DOCTORIS

Kolejne dwa nagrobki nie przetrwały do naszych czasów, a wiadomości o ich istnieniu przekazał w połowie XVII wieku – wspomniany już – Szymon Starowolski. Pierwszy z nich sprawiono zapewne wkrótce po roku 1573 dla zmarłego Adama Koelerija z Krosna (zm. 1573), kantora u św. Barbary⁶²; drugi zaś – po roku 1574 – dla Katarzyny Kosten (zm. 1574), żony Piotra Polaka de Kosten, dworzanina Zygmunta Augusta i królowej Bony, który ufundował wspomniany nagrobek⁶³.

Następne z zachowanych epitafiów wykonano w roku 1575 dla Katarzyny z Rapów Fogelwederowej (zm. 1575), dla której wykonanie pomnika zamówił jej mąż Andrzej w warsztacie Santi Gucciego⁶⁴. Epita-

[CANONICI: S(ANCTI) FLORIANI CONCIONATORIS CRACOVIAN(SIS) |AN[NO] 1572 MORTVI AETATIS 49.; natomiast na dolnej tablicy układa się on w treść: HOC TVMVLO, MORIE(N)S, PONI SVA MEMBRA IOANNES |IVSSIT: PATRIA CVI TERRA LEONIS ERAT. |ELOQVIOQ(VE) POTE(N)S, VIGILANS ET PASTOR OVILIS. |NAM DOCVIT CIVES, IVRA SACRATA, DEI |MORIBVS, AC VITAE CVRSV SVAVISSIMVS, OMNI|GRATVS ERAT POPVLO, PRINCIPIBVSQ(VE) VIRIS |HAERETICAM PESTE(M) DVM FORTIBVS OPPRIMIT ARMIS. |IN MEDIO CVRSV MORTE PEREMPTVS OBIT |VIVAT IN ARCE POLI, DIVORUM LIMINE SACRO, |INTER CONVIVAS, ANGELICOSQ(VE) CHOROS (Z. Piech, jw., nr 39, s. 101–102); por. S. Starowolski, jw., s. 112; K. Wurzbach, jw., s. 134, nr 383; W. Gąsiorowski, jw., s. 36–37; K. Bąkowski, jw., s. 50; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 221; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 212 (przypis 87). Obecnie epitafium to znajduje się obecnie w nawie głównej kościoła; zob. *Katalog...*, s. 21. Na temat Jana Leopolda – zob. PSB t. 17, s. 74–76.

⁶² Na jego tablicy nagrobnej zapisano niegdyś: EPITHAPHIUM. |REUERENDI PATRIS DOMINI ADAMI KÓELERIJ CROSNENSIS. |SANCTAE BARBARAE CONCIONATORIS CRAC: |OBIJY AUTEM A. D. M. D. LXXIII. DIE 28. APRIL: HORA XVIII. |MOLE SUB HAC LAPIDIS TEGITUR VIR MITIS ADAMUS, |CUI PROPERAM MORTEM PARCA SEUERA DEDIT. |QUI PIA DIVINI SPARGEBAT FEMINA VERBI, |DEMONSTRANS VERAЕ RELIGIONIS ITER |OMNIBUS HINC CHARUS, NULLI PIETATE SECUNDUS, |THEUTONIBUS STUDIJS, PROFUIT ILLE SUIS. |SINCERUS DICTIS, FACTIS, SINCERUS AMICIS, |INGENIO SOLERS, PROMPTUS IN ORE FUIT. |INTEGER, & VERI STUDIOUS CULTOR HONESTI, |CONTENTUS MODICO, NON TAMEN ILLE TENAX. |TOT SIMUL EGREGIAS ANIMI CUM CORPORE DOTES |ABSTULIT, EN VNA PERFIDA PARCA DIE |TEQ. MONET, QUICUNQ. LEGIS, IUENISUE, SENEXUE |VIUE MEMOR LETHI, FAC BENE, VIUE BENE (S. Starowolski, jw., s. 121); por. K. Wurzbach, jw., s. 142–143, nr 419; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 245; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 213 (przypis 88).

⁶³ Wskazywał na to napis na tablicy nagrobnej: PETRUS POLAK DE KOSTEN, EX FAMILIA MILUIORUM. SERENISSIMI REGIS, POLONIAE SIGISMUNDI AUGUSTI, & SERENISS. BONAE REGINAE SERUITOR, CATHARINAE CONIUGI BENE MERENTI, IN QUA PIETAS FUIT, FIDES, AMOR, PUDOR, & CONSTANTIA, FIERI FECIT, & SIBI. CUM QUA VIXIT ANNOS SEPTEM SINE QUERELA, OBIIT ANNO DOMINI M. D. LXXIV. MENSIS APRIL (S. Starowolski, jw., s. 1116); por. K. Wurzbach, jw., s. 138, nr 399; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 245; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 213 (przypis 89).

⁶⁴ Na temat podobieństw warsztatowych epitafiów z warsztatem Santi Gucciego – zob. A. Fischinger, *Santi Gucci architekt i rzeźbiarz krakowski*, Kraków 1969, s. 81; H. Kozakiewiczowa, jw., s. 165.

fium to przedstawia się jako, umieszczona w bogatym manierystycznym obramieniu, zwieńczonym kartuszami z herbami Fogelwederów i Korwin oraz płonącymi zniczami, tablica nagrobna; pod tablicą, flankowany ozdobnymi wolutami, kartusz z sentencją⁶⁵. Dwa lata później, w roku 1577 ufundowano podwójne epitafium dla Krzysztofa Helbinga (zm. 1569), obywatela i kupca krakowskiego, i jego żony Agnieszki z domu Blasko (zm. 1574), oraz Jakuba Hallenberga (zm. 1577), mieszczanina krakowskiego. Przedstawia, w architektonicznym obramieniu, dwie sceny: adorację Ukrzyżowanego Chrystusa oraz adorację Chrystusa Zmartwychwstałego; poniżej umieszczono tablice nagrobne z napisami⁶⁶. W roku 1578 sprawił epitafium dla Małgorzaty (zm. 1578), rajczyni krakowskiej, córki Jana Zatorskiego, jej mąż Hieronim Zalasowski, mieszczanin, ławnik i rajca krakowski. Epitafium to tworzy flankowana pilastrami i wolutami tablica nagrobna, pod którą umieszczono kartusz z herbem Półkozic (fot. 8); całość wieńczy (w architektonicznym obramieniu)

⁶⁵ Napis na kartuszu pod tablicą, będący sentencją, jest bardzo zniszczony i dlatego trudny do odczytania; prawdopodobnie odpowiada treści: PO[ST] [FV]NE[B]RAS LVX; natomiast na umieszczonej w środkowej części tablicy nagrobnej zapisano: D[EO] M[AXIMO] S[ALVATORI] |CATHERINAE RAPAE VXORI DESIDERATIS[SIMAE] |O QVANTA PIETAS ERAT IN HAC MATRONA |[FID]ES [A]MOR PVDOR SANCTITAS |ANDREAS FOGELDER |[DE] ANTIQVA F[O]GELVEDERVM FAMILIA |[IN] SECVND[VM] [R]EDEMPTO[RIS] ADVE[N]TV[M] |[QVIETIS] [S]ED[EM] DOL[ORIS]SQ[VE] SVI MONVME(N)TV(M) |[PO]SVIT |[IN]CERTAM [H]O[MI]N[VM] SORTEM |A[N]N[O] A [CH]RIS[T]O N[A]TO MDLXXV (Z. Piech, jw., nr 40, s. 102); por. M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 224–225; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 213–214 (przypis 91). Obecnie epitafium to znajduje się na północnej elewacji kościoła; zob. *Katalog...*, s. 33. O Katarzynie z Rapów Fogelwederowej, pierwszej żonie Andrzeja Fogelwедера, rajcy krakowskiego i ławnika sądu wyższego prawa magdeburskiego na zamku krakowskim – zob. PSB t. 7, s. 44.

⁶⁶ Pod sceną Ukrzyżowania znalazła się tablica poświęcona pamięci Krzysztofa Helbinga, zawierająca tekst: SPECTABILIS VIR D(OMINVS) CRISTOFFORVS HELBINIG CIVIS |ET NEGOCIATOR CRAC(OVIENSIS) AGONISS A[NN]O S[V]E 50 OBDORMI|VIT IN CHR(IST)O A[NN]O DO(MIN)I MDLXVIII DIAE 4 SEPTEMB(RIS) |VXOR VERO IPSIVS LEGITIMA AGNES FAMATI OLIM D(OMINI) |SERVACY BLASKO CIVIS CRAC(OVIENSIS) FILIA OBYT A[NN]O MDLXXIII |DIAE 4 APRILL[IS] QVIB(VS) FILIA MARGARETHA VXOR VERO FA|MATI OLIM D(OMINI) IACOBI HALLENBERGER CIVIS CRAC(OVIENSIS) HOC MONVME(N)TV(M) IN PERPETVA(M) MEMORIA(M) DEDIT A[NN]O MDLXXVII DIAE XX IVNY; natomiast pod sceną Zmartwychwstania – tablica poświęcona Jakubowi Hallenbergowi, ku pamięci którego zapisano: IACOBO HALLENBERGERO CIVI ET NEGOTIATORI CRAC(OVIENSI) |VIR PROBITATE ATQ(VE) INDVSTRIA COMENDABILI, NEPO|TI EX FRATRE GERMANO AMANTIS(SIMO) SEBASTIANVS |HALLEMBERGERVS CIVIS CRACOVIEN[SIS] AMORIS PROPIN|QVITATISQ(VE) ERGO POSVIT, OBYT ANNO D[OMI]NI 1577 |DIE 15 MENSIS IANVARY AETATIS VERO SVAE ANNOR(VM) XXXVI (Z. Piech, jw., nr 41, s. 102–103); por. M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 225; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 214 (przypis 92). Obecnie epitafium to znajduje się w nawie głównej kościoła; zob. *Katalog...*, s. 21.

medalion z popiersiem zmarłej⁶⁷ W tym samym roku zmarł również Jan Reychel, któremu żona Dorota, córka Jerzego Mazańca, obywatela krakowskiego, ufundowała nagrobek z płytą⁶⁸.

Kolejne trzy epitafia wykonano już w latach osiemdziesiątych XVI stulecia, ale żadne z nich nie przetrwało do naszych czasów; ich istnienie potwierdził Szymon Starowolski w *Monumenta Sarmatarum*. Po roku 1581 wykonana została tablica nagrobna dla Antoniego Sneebergerusa z Turyngii (zm. 1581), doktora medycyny i filozofii, badacza greckiej i łacińskiej literatury⁶⁹ Trzy lata później, po roku 1584, epitafium(?) dla

⁶⁷ Na tablicy nagrobnej napis: MARGARETHAE FILIAE FAMATI IOANNIS |ZATORSKI CIVIS CRACOVIE(SIS) FIDE ET |RELIGIONE AVITA PIETATE SINGVLARI |BENIGNITATE IN EGENOS PRVDENTIA |DOMVS REGENDAE ATQ(VE) VENVSTAE SOBOLIS FAECVNDITATE PRAESTANTI CO|(N)IVGI CHARISSIMAE SVAE GENEROSVS |ET SPECTABILIS HIERONIMVS ZALASOWSKII CIVIS ET CONSVL CRACOVIE(SIS) |AMORIS ERGO MONVMENTVM HOC |MAESTISSIMVS POSVIT ANNO D(OMI)NI |MDLXXVIII SECONDA MAII (Z. Piech, jw., nr 42, s. 103–104); por. S. Starowolski, jw., s. 116; K. Wurzbach, jw., s. 137, nr 396; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 225; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 214 (przypis 93). Obecnie epitafium to znajduje się na południowej elewacji kościoła; zob. *Katalog...*, s. 34–35.

⁶⁸ Według Szymona Starowolskiego, Jan Reychel pochowany zastał „in sarcophago”, na którym umieszczono tablicę z napisem: NOBILIS VIR IOANNES REYCHEL, |PACIS BELLIQVE ATRIBUS INSIGNIS, |PIETATE PRAESTANS, |HOC SARCOPHAGO POSITUS, IN DOMINO REQUIESCIT. |DIE 2. MAIJ. ANNO DOMINI 1578 (S. Starowolski, jw., s. 107); por. K. Wurzbach, jw., s. 129, nr 365; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 245. Natomiast na tablicy nagrobnej – być może na osobnym epitafium – zapisano: NOBILIS ET HONESTA DOROTHEA, OPTIMI GEORGIJ MAZANIEC, CIUIS |OLIM CRACOUEN. FILIA, NOBILI DNO. IOANNI REYCHEL MARITO SUO |OPTIME DE SE MERITO, 2. MAIJ, ANNO DNI., M. D. LXXVIII. |VITA FUNCTO, SUI TESTIMONIUM AMORIS CONIUGALIS |MOESTISSIMA POSUIT. |HOC TIBI DEFUNCTO MONUMENTUM MOESTA MARITO |COLLOCO, VIUUS ERAS, QUI VNA COLMANA DOMUS. |HIC TUA PACE FUIT BELLO, & NOSTISSIMA VIRTUS, |NOBILITATIS HONOS, INGENIJQ. DECUS, |ILLIC SUMMA DEI TIBI PRAEBENT AETHRA SALUTEM, |QUE SUPERAT MUNDI COMMODA MILLE MODIS. (S. Starowolski, jw., s. 121); por. K. Wurzbach, jw., s. 142, nr 418b; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 245. Zob. też: E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 215 (przypis 94).

⁶⁹ Zawierała ona napis: ANTONIUS SNEEBERGERUS, |PATRICI TIGURINUS, |PHILOSOPHIAE AC MEDICINAE DOCTOR CELEBERRIMUS, |VIR GRAECAE ATQUE LATINAE LITERATURAE, NEC NON OMNIS GENERIS SCIENTIAE PERITISS. |HUMANITATE & HOSPITALITATE IN CUNCTOS CLARISS. |MORTE DIUNAS ILLIUS ANIMI ATQUE INGENII DOTES MORTALIBUS INUIDENTE, |IMMATURO OBITU OMNIBUS AMICIS, |ET SUMMAE SPEI ATQUE EXPECTATIONIS FILIOLO, |XVIII. MARTIJ. ANNI DOMINI, M. DL. XXXI. EST EREPTUS. |ATQUE HIC CURATORUM TESTAMENTI DILIGENTIA |AC PIETATE TUMULATUS (S. Starowolski, jw., s. 107); por. K. Wurzbach, jw., s. 129, nr 363; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 246; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 215 (przypis 95).

Andrzeja Mianczyńskiego (zm. 1584), farmaceuty, sprawiła jego żona Anna⁷⁰. Natomiast trzeci z zaginionych nagrobków wykonano w roku 1585 dla Fryderyka Daniela i jego żony Małgorzaty Habertthownej herbu Godziemba⁷¹. Prawdopodobnie jeszcze w 4. ćwierci XVI stulecia powstało również epitafium poświęcone pamięci Sebastiana Amici, zwanego Hallemberger; z powodu znacznego zniszczenia nie potrafimy jednak przedstawić jego formy⁷².

Ostatnią serię pomników sepulkralnych z końca XVI wieku rozpoczyna nagrobek ufundowany po roku 1593 dla Marcina Leśniowolskiego (zm. 1593), kasztelana podlaskiego, starosty łosickiego, pośta i dyplomaty, przez jego żonę Annę z domu Oborską. Wmurowany w rodowej kaplicy (obecnie św. Walentego) otrzymał już większą, rozbudowaną architektonicznie, trójdzielną kompozycyjnie formę. W pierwszej niejako kondygnacji umieszczono w niszy (ujętej kolumnami podtrzymującymi belkowanie) leżącą na sarkofagu – w tak zwanej pozie sansovinowskiej – postać zmarłego, w drugiej zaś przestrzeni, w lunecie niszy – medalion z Matką Bożą z Dzieciątkiem. Całość tej małej architektury zwieńczono

⁷⁰ Ku pamięci którego zapisano na tablicy nagrobnej: NOBILI VIRO ANDRAE MIANCZYNSKI, CIUI PHARMACOPEOQUE CRACOUIEN: CUM PRIMIS HONESTO, & OB EIUS MODESTIAM OMNIBUS GRATO, NEMINI IN VITA MOLESTO, ANNA CONIUNX MARITO DESIDERATISSIMO IN SIGNUM OBSERUANTIAE, MORTUO QUEM VIUUM AMABAT, HOC PIGNUS POSUIT; VIXIT ANNIS 76. MORTUUS ANNO DNI. 1584. DIE 4. APRILIS. VIUTE MEMORES LETHI (S. Starowolski, jw., s. 124); por. K. Wurzbach, jw., s. 145, nr 423b; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 246; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 215 (przypis 96).

⁷¹ Potwierdzała jego osobę tablica nagrobna z napisem: N. FRIDERICO DANIEL, MARGARETHAEQUE. HABERTTHOWNA DE ARMIS GODZIEMBA, CONIUGI IPSIUS HOC GENTILITIO ARMORUM MONUMENTO RECONDITIS OPTIMIS PIUSQ. PARENTIBUS, FILII & AFFINES TABULAM HANC LACHRYMIS CONSPERSAM MEMORIAE ERGO MOESTI PP. ANNO SALUTIS HUMANAЕ, 1585. DIE 20. IUNIJ (S. Starowolski, jw., s. 119); por. K. Wurzbach, jw., s. 140, nr 410; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 247; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 215–216 (przypis 97).

⁷² Przetrwiała z niego tylko tablica nagrobna, a i ta bardzo zniszczona; zawierała – w zrekonstruowanej formie – tekst: ASCI[TV]R EX TERRA GLEBA CV(M) CORPORE [N[E] MV(N)DV(M) IM[MVN]DV(M) FIT LACHRI(M)OSA [MEA |VITA] BREVIS FLORET SVBITO DILABI(T)VR [M]A[T]VR(A) |[...VRS] TELL(VS) NOS RAPIT ABSQ(VE) MORA |C[IT]O DVM VIXI SEBASTIANVS AMICI |DICT(VS) HALLEMBERGER CIVIS IN VRBE [N]OST[RA] NIT[I]DA(M) AETATEM TA[N]TO PEDE LAPSASELO |CYGNEOS CRI[N]ES ATTVLIT IPSA MIHI |[H]IC LACHESIS FI[L]V(M) VITAE [N]ATALE RETORSI[T] |NIL ME CVM [DI]XI[T] VIX TEGIT IPSE LAPIS|OSQ(VE) ROG[AT] CV[N]CTOS: PR[O] ME PLACATE SVPERN[VM] |[VIDIT] ALTITRON(VS) VOTA PETITA DEVS |HOC [EP]ITAP[HI]V(M) FAMAT(VS) VALE(N)TIN(VS) R[E]JMER CIVIS AC |[...] A[M]ORE P[A]TER(NO) D[VC]T(VS) MAESTISSIM[VS] |[...] (Z. Piech, jw., nr 47, s. 109); por. E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 216 (przypis 98).

czterodzielnym kartuszem z herbami: Roch, Prawdzic, Rogala i Junosza, i literami: M[artinus], L[eśniowolski], C[astelanus], P[odlaski], L[osicki], Z[atorski], S[tarosta], oraz alegorycznymi figurami, stojącymi zarówno na szczycie pomnika, jak i na osiach kolumn. Tablicę nagrobną z napisem ku czci zmarłego umieszczono w dolnej części grobowca; napisy są również pod alegorycznymi figurami⁷³.

Jeszcze w tym samym czasie – po roku 1593 – sprawiono epitafium dla Andrzeja Rottermundta (zm. 1593), kupca krakowskiego. Nie dorównuje ono formą poprzednio wzmiankowanemu, niemniej przedstawia się jako dwuczłonowe epitafium, w którego części górnej umieszczono tablicę nagrobną, pod nią zaś płytę (w architektonicznym obramieniu) ze sceną przedstawiającą zmarłego adorującego Ukrzyżowanego Chrystusa; pośrodku górnego gzymsu zwisa kartusz z herbem Kotwica⁷⁴. Natomiast dwa kolejne nagrobki, wykonane po roku 1594, nie przetrwały do czasów obecnych: zapewne nieco wcześniej wystawiono nagrobek dla uczczenia pamięci Pawła Vadiana (zm. 1594), wnuka kardynała Hozjusza, którego

⁷³ Na tablicy nagrobnej zawarto słowa: D[EO] O[PTIMO] M[AXIMO] |MAGNIFICO D[OMINO] MARTINO LIESNIOWOLSKI DE OBORY |FLORENTISS[IM]O SENATORI SOLERTISS[IM]O INVIDICI |OPTIMARVM, PARTIVM EQVITI OMNIBVS AMABILI |CASTELLANO PODLACHIAE LOSS(ICIENSI) ZATOR(IENSI) CAPITAN[EO] |AD SVMMAM GLORIAM FLORESCENTI ANNA OBORSKA DE KVFLOW |LVCTVOSA CONIVX AMANTISSIMO CONIVGI |IN IPSO VITAE HONORVMQ(VE) CVRSV EXTINCTO |P(ONIT) C(VRAVIT) |PETRICOVIAE 17 IAN[VARII] 1593 NATV 45 AN(N)O TRIBVNALIS |REGNI MARSALCVS SECVNDVM; po bokach tablicy umieszczono napisy: MORIENDVM |VT VIVAS. ||DECIDENDV(M) |VT EXVRGAS., natomiast bezpośrednio pod sarkofagiem: INVIDET NATVRA OMNI|PRAESTANTIAE ||VITAE BEREVITATEM IM(M)ORTALI |FAMA COMPENSAT.; oraz na fryzie belkowania: NEQVAQ(VAM) VT SOLENT MORI IGNAVI |MORTVVS EST ISTE II REGVM III [2 Krl 3, 33] (Z. Piech, jw., nr 43, s. 104–106; tu również tekst pozostałych napisów umieszczonych pod alegorycznymi figurami); por. K. Wurzbach, jw., s. 134–135, nr 385); M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 229–230; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 216–217 (przypis 99). Obecnie nagrobek ten nadal znajduje się w kaplicy św. Walentego (niegdyś rodowej Leśniowolskich); *Katalog...*, s. 28–29. Na temat Marcina Leśniowolskiego – zob. PSB t. 17, s. 181–184.

⁷⁴ Na tablicy nagrobnej napis: D[EO] O[PTIMO] M[AXIMO] |ANDREAS ROTTERMVNDT NOBILIB[VS] ORIVNDVS |PARENTIB(VS) CVM VXORIB(VS) ANNA IVST(I) |LODOV(ICI) DECII VIRI CLARIS(SIMI) SIGISVNDI I POLON(IAE) |REGIS SERET(ARI) FILIA: SVSCEPTIS ANDREA |ET TOMA FILIIS ALTERA EIVSD(EM) NOMINIS |IOAN(NI) KR[V]PKA VIRO CONSVLTIS. NATA: PROCREATIS |IOANNE IVSTIS DVOB(VS) STANISLAO FILIIS. |ANNA ET MARGARETA FILLAB(VS) |VIVENS |PIETATE ET VIRTVTIB(VS) INSIGNIS PAVPERIB(VS) |MVNIFICVS OMNIB(VS) CHARVS E(T) C(ETERA) MORTE VIRO |O[PTIMO] DIGNA ANNO DOMINI M[D]XCIII |DIE XXIII NOVEMB(RIS) AETATI LXIX |OBIIT |IN CHR(IST)O SALVAT(ORE) REQVIESCENTI |LIBERI MAESTISS(IMI) [PAR]JENTI DESIDERATIS(SIMO) P[OS-VERVNT] (Z. Piech, jw., nr 44, s. 106–107); por. S. Starowski, jw., s. 113–114; K. Wurzbach, jw., s. 135, nr 389; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 228; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 217 (przypis 100). Obecnie epitafium to znajduje się w nawie głównej kościoła; zob. *Katalog...*, s. 21.

sprawienie zleciła jego żona Anna Henikia⁷⁵; drugi zaś wykonano dla Fryderyka Smalga (zm. 1595), ławnika i mieszczanina krakowskiego⁷⁶. Kolejne epitafium, po roku 1595, wykonano – zgodnie z zapisem testamentowym – dla Walentego Bertholda z Hirsberku, mieszczanina krakowskiego. Nadano mu, podobnie jak niektórym ze wcześniej wymienianych, dwuczłonową konstrukcję składającą się z płyty nagrobnej i umieszczonego nad nią płaskorzeźbionego przedstawienia, z którego jednak do czasów obecnych przetrwał jedynie fragment z figurą klęczącego mężczyzny⁷⁷. Nie zachowany do czasów obecnych nagrobek wystawił w roku 1597 dla swojej żony Zuzanny (zm. 1597) z domu Krupka Just Haller, rajca krakowski⁷⁸. Natomiast po roku 1599, nagrobek dla zmar-

⁷⁵ Napis znajdujący się na tablicy nagrobnej przekazywał treść: PAULO VADIANO |HECTORIS FILIO |MAGNI ILLIUS HOSIJ CARDINALIS AMPLISSIMI NEPOTI, |VIRO INTERGERRIMO PIENTISSIMOQUE, |ANNA HENIKIA UXOR MOESTISSIMA, |MARTO DESIDERATISSIMO, OPTIME DE SE MERITO PP. |OBIJIT ANNO c̄B̄l̄c̄X̄c̄IV. IPSO DIE DOMINICO, XI. |MENSIS SEPTEMB. AETATIS SUE LXVI. |HAC SUB MOLE LACET VADIANUS AB HECTORE PAULUS, |DIGNUS HOSIJ FUERAT PRAESULIS ESSE NEPOS. |MORIBUS UT VITAM ORNARET PIETATEQ' SACRA, |HOC ANIMO TENUIT, QUANDO SUPERSTES ERAT. |ANNA THORI SOCIA IMMENSUM TESTATA DOLOREM, |ILLI HIS PRO MERITIS, PRO PIETATE FAUET (S. Starowolski, jw., s. 107); por. K. Wurzbach, jw., s. 129, nr 364; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 248; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 217–218 (przypis 101).

⁷⁶ Na płycie nagrobnej wskazującej na jego osobę zapisano niegdyś: GENEROSI D. FRIDERICI SMALG, CIUIS CRACOUIENSIS, SUPREMI IURIS IN |ARCE CRAC: VRBIS EIUSDEM SCABINI |HIC IN ADMINISTRANDA AFFLICTIS IUSTITIA, LIBERALITATE IN PAUPERES, SUMMO |ORTHODOXAE FIDEI CULTU, AC CAETERIS COLENDIS VIRTUTIBUS, OMNES VITAE SUAE |AGEBAT DIES: TANDEM TUM CUM MAXIME ITA FLORETER, REBUS PRAECLARE |GESTIS, VT OMNIBUS ESSET GRATISSIMUS, IMMATURA MORTE |E VIUIS TOLLITUR |ANNO AETATIS SUAE 63. SALUTIS VERO NOSTRAE ANNO 1595. DIE 4. AUGUSTI, |AMICI MAESTI MONUMENTUM HOC PIO EX VOTO EREXERUNT (S. Starowolski, jw., s. 121); por. K. Wurzbach, jw., s. 142, nr 416; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 248; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 218 (przypis 102).

⁷⁷ Napis na płycie nagrobnej układa się w treść: D[EO] O[PTIMO] M[AXIMO] |OPTIMO VIRO VALENTINO BERTHOLT EX HIRSBERK |SILESIAE, CIVI ET NEGOTIATORI CRAC(OVIENSI) QVI VIVENS |SINE QVERELA |MVLTA ELOCAVIT PAVPERES VIRGINES: |PLVRES IVVIT INOPES ARTIFICES |PLVRIMOS ALVIT MENDICIS|QVOS ETIAM MORIENS: |<CVRA DOMESTICORVM NON NEGLECTA> FACVL-TATVM |SVARV(M) HAEREDES ESSE VOLVIT ET LICET IN HERESI|NATVS ET EDVCATVS: POST CATOLICISSIME VIXIT|PHTISI EXTINCTVS MDXCV DIE XV OCTOBRIS |CVRATORES TESTAMENTI POSVERV(N)T |REQVIESCAT IN PACE (Z. Piech, jw., nr 45, s. 107–108); por. S. Starowolski, jw., s. 125; K. Wurzbach, jw., s. 147, nr 429; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 218 (przypis 103). Sprawienie tego grobu odnotował również *Liber perceptorum* przechowywany w Archiwum Państwowym Miasta Krakowa; zob. APKr, rkps 3344: 1596–1599. *Liber perceptorum et expositorum ecclesiae B. Mariae V. In Circulo Cracoviensi (1596–1599)*, s. 3. Obecnie epitafium znajduje się w kaplicy św. Łazarza; zob. *Katalog...*, s. 29.

⁷⁸ Na tablicy nagrobnej znajdować miała się napis: NOBILIS DOMINAE SUSANNAE |NOBILIS OLIM KRUPKA, ADUOCATI CRAC. FILIAE, SPECTABILIS IUSTUS HAL-

łego w roku 1599 Bartłomieja Keychera, muzyka króla Zygmunta, Henryka i Stefana, sprawiła żona Zofia Szpuntowna; również i ten pomnik grobowy zaginął⁷⁹.

Przetrwały natomiast w dużej części nagrobki wykonane pod sam koniec XVI wieku. Do nich zaliczyć należy podwójne epitafium w kaplicy św. Łazarza poświęcone rodzinie Fogelwederów, a ściślej Władysławowi (zm. 1598) i Stanisławowi (zm. 1599) Fogelwederom. Sprawione dla nich epitafium składa się zasadniczo z (umieszczonych w architektonicznym obramieniu) dwóch tablic nagrobnych; całość wieńczą trzy kartusze herbowe, z których dwa boczne zawierają herby własne Fogelwederów⁸⁰. Również pod koniec stulecia wykonano epitafium dla Rafaela Del Chiaro Mari na zlecenie jego córki Zuzanny. Płaszczyznę nagrobka wypełnia prostokątna tablica z krzyżem adorowanym przez postacie zmarłych, pod nią zaś znajduje się owalna tablica (ozdobiona rollwerkowym ornamentem) zawierająca napis; całość wieńczy kartusz z herbem (gmerkiem?)

LER, CONSUL & SCULPTOR ILLUSTRIS. CONIUGI SVAE DESIDERATISSIMAE, HOC MOMUMENTUM MOERENS POSUIT. OBIIT CRAC. ANNO DOMINI 1597. DIE 29. IUNIJ. VIXIT 40 ANNOS (S. Starowolski, jw., s. 118); por. K. Wurzbach, jw., s. 139, nr 404; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 248; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 218 (przypis 104). Sprawienie tego grobu odnotowano również w *Liber perceptorum* (zob. APKr, rkps 3344, 1596–1599. *Liber perceptorum...*, s. 4).

⁷⁹ Ku jego pamięci zapisano na tablicy nagrobnej: BARTHOLOMEO KEYCHER, |CIUI CRACOUIENSI. |SERENISSIMORUM POLONIAE REGUM, SIGISMUNDI, AUGUSTI, HENRICI, STEPHANI, SIGISMUNDI III. MUSICO, VIRO VIRTUTIS INCREDIBILIS, AC PRAECIPUE PIETATIS IN DEUM, OFFICIJ IN AMICOS, HUMANITATIS IN OMNES, LIBERALITATIS IN EGENOS, CUI NIL PRIUS FUIT QUAM BENE AUDIRE, AC NEMINI MOLESTUM, PRODESSE QUIBUS POSSET, NULLI NOCERE, ZOPHIA SPUNTOWNA MARITO DESIDERATISSIMO PONI CURAUIT. OBIIT ANNO D. M. DIC. IX. IANUARIJ, AETATIS SVAE ANNO LI (S. Starowolski, jw., s. 115–116); por. K. Wurzbach, jw., s. 137, nr 395; M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 248; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 219 (przypis 105).

⁸⁰ Osobę Władysława Fogelwедера upamiętnia tablica z napisem: D[EO] O[PTIMO] M[AXIMO] |VLADISLAVO FOGELDER |STANISLAVS FOGELDER DE BOBOLICZE ET |ELIZABETH BVZINSKA DE GNEVIENCZIN |MAESTATISS[IMI] PARENTES |FILIULO DVLCISS[IMO] |DELICIIS SVIS ET MAGNE SPEI |ACH NIMIVM PROPERANTIBVS FACTIS EREPTO |MVNVS AMORIS P(ONI) C(VRAVERVNT) MDXCIX; Stanisława Fogelwедера zaś ze słowami: CHRISTO DEO SALVATORI |CARISSIMOS CINRES |STANISLAI FOGELDER DE BOBOLICZE EX DOMESTICA |ANNAE IAGELLONIAE POLONIAE REGINAE FAMILIA |IN PRIMO AETATIS FLORE |AB VLNIS VXORIS MAESTISSIMAE ABREPTI |ELIZABETH BVZINSKA DE GNEVIENCZIN |VALENTINI DEMBIN[S]KI CASTELL(ANI) CRAC(OVIENSIS) |NEPOTIS EX FILIA CONIVGIS SVI DESIDERATISS(IMI) OBFIDEI ET |AMORIS TESTIMONIVM MANANTIBVS LACRIMIS |P[VS]ILLO HOC MARMORE CONDIDIT |ANNO SALVTIS MDXCIX (Z. Piech, jw., nr 46, s. 108–109); por. S. Starowolski, jw., s. 124; K. Wurzbach, jw., s. 145, nr 425, 426; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 219 (przypis 106). Obecnie epitafium to znajduje się w kaplicy Św. Łazarza; zob. *Katalog...*, s. 29.

przedstawiający trzy półksiężyce⁸¹. Natomiast jednym z ostatnich XVI-wiecznych nagrobków było, prawdopodobnie dwuczęściowe, epitafium Jerzego Pipana i jego żony Anny, z którego do czasów obecnych przetrwały tylko dwa fragmenty⁸².

Przełomowym – ze względu na połączenie wykonanych w różnym czasie niejako odrębnych części – jest ostatni z XVI-wiecznych nagrobków, stanowiący pomnik włoskiej rodziny Montelupich; pierwszą jego część wzniesiono jeszcze w latach 1586–1600, drugą zaś – przed rokiem 1613. Z końcem XVI wieku pomnik ten prezentował się najprawdopodobniej jako podwójne epitafium, umieszczone we wnętrzu prezbiterium kościoła ponad istniejącą znacznie wcześniej – jak sugeruje Joanna Daranowska-Łukaszewska – stallą kolatorską. Sprawiony został przez Waleriana Montelupiego, na wcześniejsze zamówienie jego stryja Sebastiana (zm. 1600), dla niego samego oraz jego zmarłej żony Urszuli z Bazów (zm. 1587); wykonany prawdopodobnie według projektu Santi Guccio, chociaż autorstwo przypisywane jest także jego warsztatowi⁸³. Epitafium

⁸¹ Na tablicy napis: D(EO) O(PTIMO) M(AXIMO) |EPITAPHIUM |HOC IACET IN T[VM]VLO, RAPHAEL, FLOS ILLE IVVENTAE |DEL CHIARO MARI: CANDIDA CVRA PATRIS |NONDVM TER PVER HIC TERNOS CONFECERAT AN(N)OS |DVM RVPIT V[ITAE] STAMINA PARCA FEROX |MORIBV(S) INSTR[VCT]VS PVLCHRIS RESPLENDIVIT OMNIS |ANNISQ(VE) IN TENERIS EXTITIT ILLE SENEX |INS[V]PER ET NATAS FRATRI DE MORE VETVSTO |ADIVNCTAS RAPTO CONTINET ISTE LAPIS |MATER MAESTA DVAS LVGET ZVSANNA PVELLAS |EXTINCTIT FLAGRAT HEV FILII AMORE PATER (Z. Piech, jw., nr 48, s. 109–110); por. S. Starowski, jw., s. 112; K. Wurzbach, jw., s. 134, nr 384; zob. też: M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 285; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 219–220 (przypis 107). Obecnie epitafium to znajduje się w południowej kruchcie kościoła; zob. *Katalog...*, s. 32.

⁸² Sprawienie nagrobka dla Pipanów potwierdza napis na tablicy nagrobnej: D[EO] O[PTIMO] M[AXIMO] |AMORI INTEGRITATI PLAE MEMORIAE LECTISSIMISQ(VE) PVDICISSI[MIS] |MAT]RONIS ANNAE PIPANAE ET ANNE HENIKIAE CONIVGIBVS ANIMABVSQ(VE) SVIS |CHARISS(IMIS) AC DE SE OPTIME MERITIS QVARVM VIRTVTIS MEMOR[IAM] ET |MOR]TALITATIS SPOLIA TVETVR HOC MONV-MENTVM LODOVICVS CREMMERVS |CO[N]SS(VL) CRAC(OVIENSIS) MARITVS MOESTISS(IMVS) SVAE QUOQ[UE] MORTALITATIS CONDITIONI[S] MEMOR P[OSVIT] |A]NNO PARTE SALVTIS DIE 3 MARTY [1595] ILIA OB(DORMIVIT) A(NN)O 1593 DIE [26] A[P]RILI[S] |HAEC] [ANNO] 1600 die 24 APRIL[IS] (Z. Piech, jw., nr 50, s. 110–111); por. M. i S. Cerchowie, F. Kopera, jw., s. 238; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 220 (przypis 108). Obecnie fragmenty tego nagrobka znajdują się na elewacji południowej kościoła; zob. *Katalog...*, s. 34.

⁸³ Na temat etapów powstawania nagrobka Montelupich w prezbiterium kościoła Mariackiego zob. m. in.: K. Sinko, *Santi Gucci i jego szkoła*, Kraków 1933, s. 36–37; A. Fischinger, *Santi Gucci architekt i rzeźbiarz królewski XVI w.*, Kraków 1969, s. 72–74; J. Daranowska-Łukaszewska, *O przypadkowej genezie form nagrobka Montelupich w kościele Mariackim w Krakowie*, [w:] *Między gotykiem a barokiem. Sztuka Krakowa XVI i XVII wieku*, Kraków 1997, s. 89–100; A. Sudacka, *Problemy konserwacji nagrobków*

to, w pierwotnym swym XVI-wiecznym kształcie, składało się z dwóch bliźniaczych kwater, w których umieszczono (w niszach flankowanych kolumnami) półfigury zmarłych – Sebastiana i Urszuli. Poniżej rzeźbiarskich przedstawień umieszczono owalne tablice z napisami, całość zaś zwieńczono (ujętym w architektoniczne obramienie) trójdzielnym kartuszem herbowym z godłami: Orzeł bez korony, stylizowane wzgórze, nad którym gwiazda i wręby, oraz zawieszona ponad kartuszem główka cherubina⁸⁴. Do tej architektonicznej konstrukcji epitafium dodano w późniejszym czasie bliźniaczy, również podwójny, nagrobek kolejnych dwóch przedstawicieli rodu Montelupich – Waleriana (zm. 1613) i jego żony Anny z Moreckich (zm. 1609), przy czym jego dostawienie nastąpiło już w początkach XVII stulecia.

Kończąc to wyliczanie płyt nagrobnych, nagrobków i epitafiów ufundowanych znaczniejszym przedstawicielom krakowskiego patrycjatu w kościele Mariackim w okresie XVI stulecia, podkreślić należy, że zezwolenie na pochówek tych osób, stanowiło pewnego rodzaju przełamanie zwyczaju kościelnego, który niezbyt często umożliwiał to osobom świeckim. Wystawione nagrobki, umieszczone w „katedrze” miejskiej, nobilitowały niewątpliwie zarówno fundatorów, jak i ich rodziny, stanowiąc jednocześnie potwierdzenie zasług, jakie położyli dla ubogacenia świątyni.

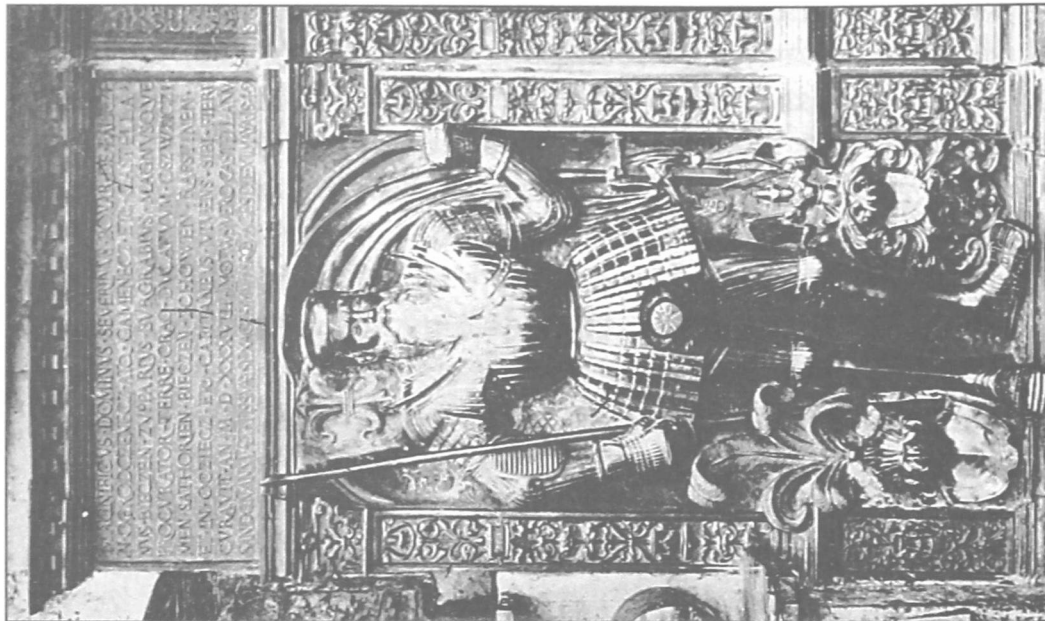

Montelupich i Cellarich w prezbiterium kościoła Mariackiego. Głos w dyskusji, [w:] O konserwacji prezbiterium kościoła Mariackiego w Krakowie, red. J. Daranowska-Łukaszevska, Kraków 1989, s. 105–110.

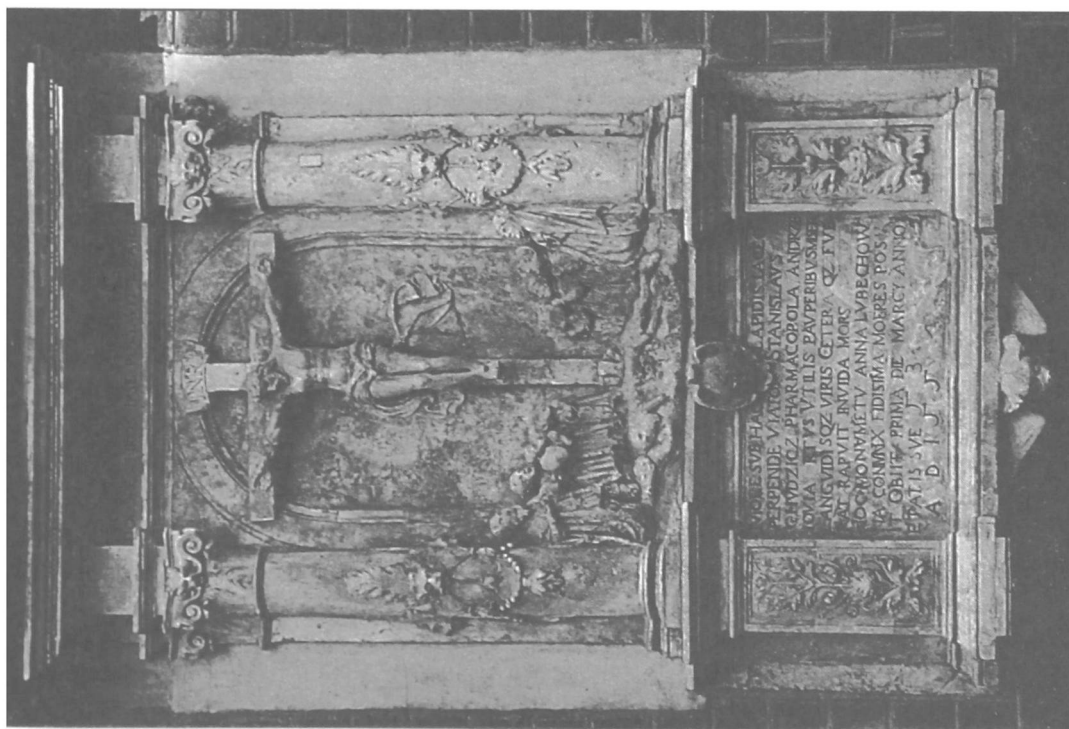
⁸⁴ Na tablicy nagrobnej ku pamięci Urszuli z Bazów zapisano: VRSVLE D[OMINAE] BASE MEDICI PRECLARISS(IMAE) FILIAE [FOEMINAE LECTISS(IMAE) PIETATE PVDICITIA ET AMABILI [MORV(M) SVAVITATE CO(N)SPICVE IM(M)ATVRA PIA TAMEN [MORTE SVBLATE SEBASTIANVS MO(N)TELVPI DE MAR[I] [FLORE(N)T(INVS) VXORI SVAE CHARISS(IMAE) HOC PIETATIS ET NV(N)Q(VAM) [INTERMORITVRI AMORIS MONVME(N)TV(M) SVIS LACHRYMIS CO(N)S]PERSV(M) P(OSVIT) OBIIT DIE XII IVLII A(NNO) D(OMINI) MDLXXXVI AETATIS: [VERO SVAE XXXV: CVM SECVM VIXISSET ANNOS XVIII.]; natomiast na tablicy Sebastiana Montelupiego: SEBASTIANVS MONTELVPI DE MARI, VALERII F(ILIVS) NOBILIS [FLORENTINVS ET POLONVS, SER(ENISSI)MOR(VM) SOGISMVNDI AVGVSTI, HENRICI, [STEPHANI, AC SIGISMVNDI III, POLONIAE ET C(ETERA) REGVM CONTINVA SERIE [SERVITOR, INDVSTRIA SOLERTIA, OPIBVS ADMODVM CLARVS, SED PRVDENTIA, [MAGNANIMITATE, ATQ(VE) PIETATE MVLTO CLARIOR, LXXXIII, AETATIS SVAE, [DOMINICAE VERO INCARNATIONIS MDC ANNO, DIE XVIII, AVG(VS)TI DEFVNCTVS, [IN HOC MONVMENTVM QVOD VIVENS PARAVIT, ILLATVS EST; CVI, CAROLOQ(VE) [FRATRI ANTEA DIEM FVNCTO, ET HIC VNA SEPVLTQ, VALERIVS MONTEPVPI, [VTRIVSQ(VE) NEPOS EXTREMVM AMORIS, AC FILIO DIGNAE OBSERVANTIAE [TESTIMONIVM, PRAESENS EPITAPHIVM POSVIT (Z. Piech, jw., nr 58, s. 117–119); por. S. Starowolski, jw., s. 113; K. Wurzbach, jw., s. 134–135, nr 385, 386; E. Piwo-warczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego...*, s. 221 (przypis 110).

1. Płyta nagrobna Piotra Salomona (zm. 1516) w prezbiterium; warsztat Piotra Vischera, Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, nr 1750/k. Fot. I. Krieger.

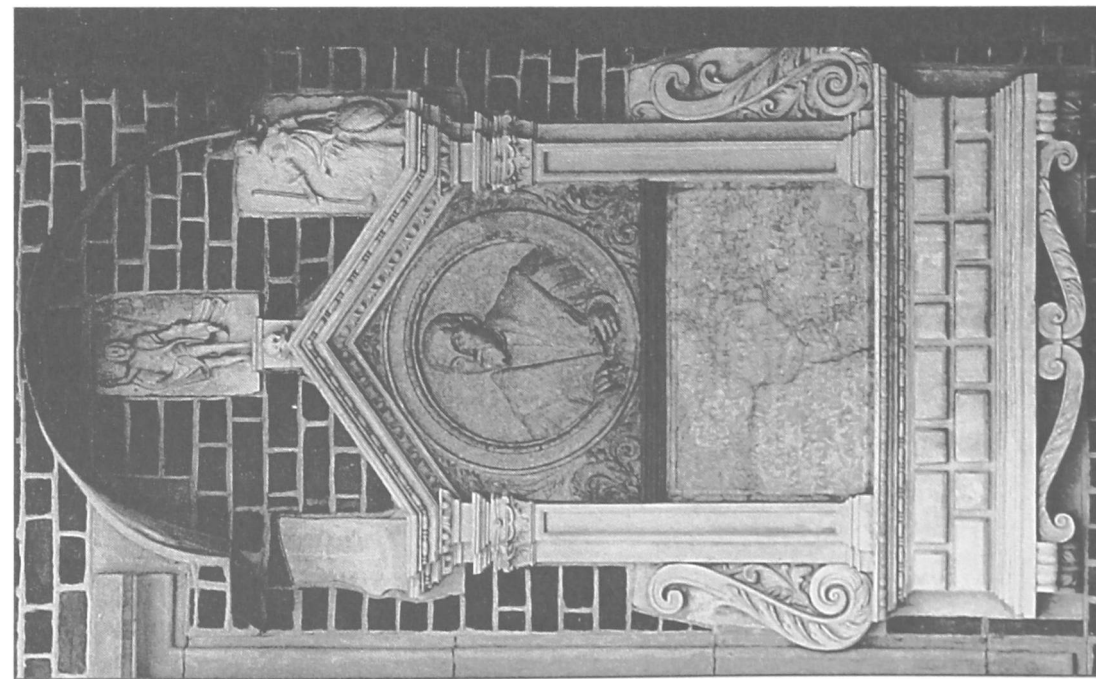
2. Płyta nagrobna Seweryna Bonera (zm. 1538) w kaplicy św. Jana Chrzciciela; warsztat Hansa Vischera (?). Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, nr 3554/k. Fot. I. Krieger.

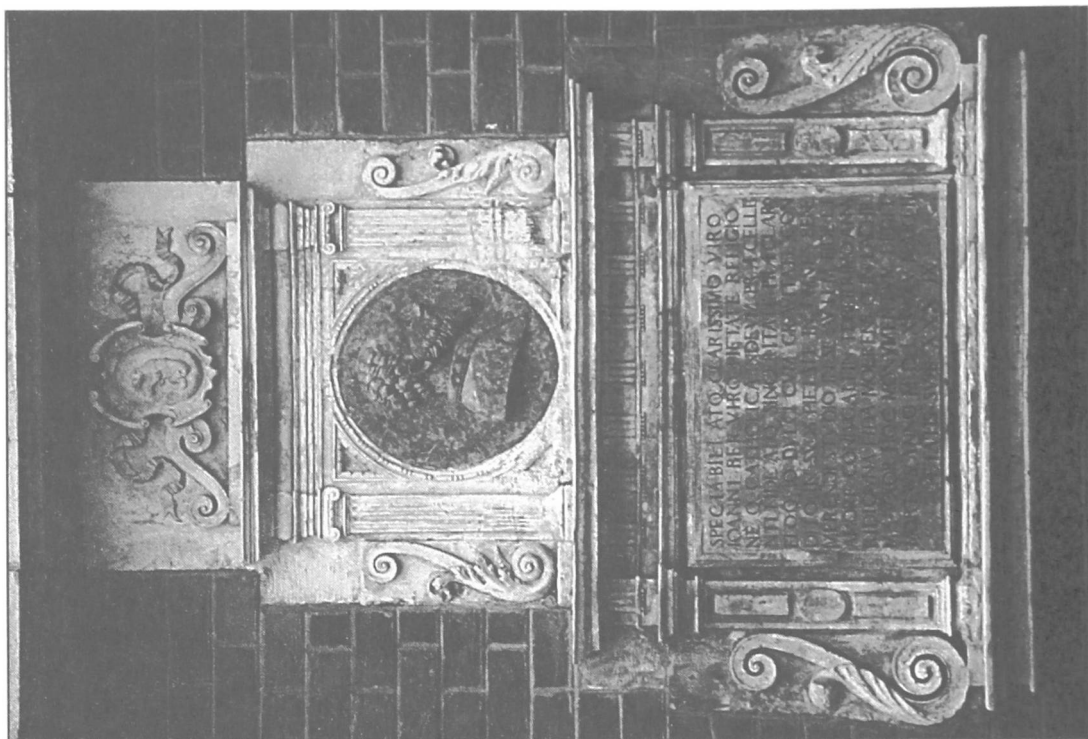
3. Epitafium Stanisława Chudzińca (zm. 1557) na południowej elewacji korpusu świątyni. Fot. E. Piwowarczyk.

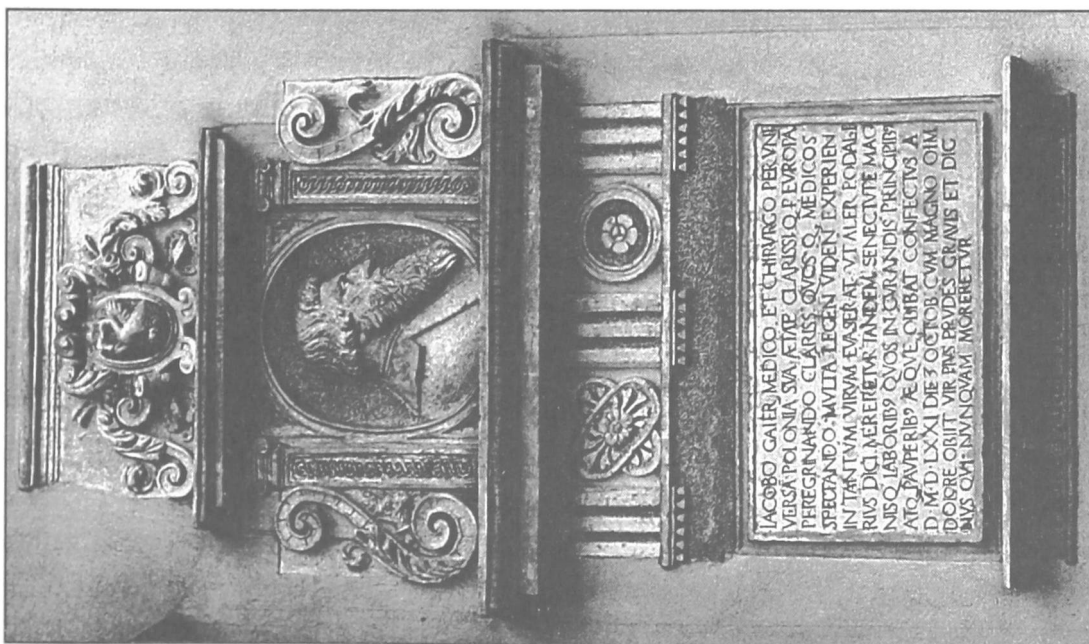
4. Epitafium Mateusza i Anny Czarnych (po 1566) na południowej elewacji prezbiterium; wykonał Herman von Hutte zwany Czapka. Fot. E. Piwowarczyk.

5. Epitafium Jana Cerasina Kirssteina (zm. 1561) na elewacji zachodniej. Fot. E. Piwowarczyk.

6. Epitafium Jana Bera (zm. 1565) na południowej elewacji korpusu. Fot. E. Piwowarczyk.

7. Epitafium Jakuba Gaiera (zm. 1571) na elewacji apsydy. Fot. E. Piwowarczyk.

8. Epitafium Małgorzaty Zalasowskiej (zm. 1578) na wschodniej elewacji korpusu świątyni. Fot. E. Piwowarczyk.

TYP PRZEDSTAWIENIA NAGROBNEGO
WYRAZEM NOBILITACJI

Wysoki artyzm wykonanych w XVI stuleciu płyt nagrobnych i epitafiów znakomitych przedstawicieli krakowskich rodzin, którzy poprzez sztukę sepulkralną podnosili swój, a jednocześnie krakowskiej fary, prestiż, możliwy był dzięki szerokim kontaktom, jakie posiadał ówczesny patrycjat krakowski na terenie Europy. Prowadzony bowiem w okresie średniowiecza handel z różnymi krajami otwierał możliwości dla przenikania nowych prądów kulturalnych, a nawet zatrudnianie na terenie Krakowa obcych artystów.

W przypadku sztuki sepulkralnej znalazły one swoje powiązanie w początkach XVI wieku z artystycznym środowiskiem działającym w Norymberdze, gdzie działał znany w ówczesnej Europie warsztat Vischerów. Zamówienia dla tego warsztatu zapoczątkowało wykonanie brązowej płyty dla Kallimacha (1496, w kościele Dominikanów), do której wzoru dostarczył Wit Stwosz⁸⁵. Zapewne jej wysoki kunszt artystyczny zdecydował o kolejnych zamówieniach, tym razem ze strony krakowskiego patrycjatu. Dotyczyły one trzech płyt nagrobnych sprawionych dla przedstawicieli rodziny Salomonów oraz wykonanego nieco później podwójnego nagrobka Seweryna Bonera i jego żony Zofii. Umieszczone w kościele Mariackim, gdzie Salomonowie i Bonerowie – poprzez swoje fundacje – mieli znaczne wpływy, stanowią przykład przenikania – zarówno do rzeźby, jak i odlewnictwa – nowego już stylu renesansowego⁸⁶

Wykonane przez warsztat Vischerów XVI-wieczne płyty nagrobne w kościele Mariackim prezentują typ nagrobka z postacią stojącą. Te nagrobne przedstawienia postaci zmarłego (w całościowo ujętej pozycji stojącej bądź leżącej) „zarezerwowane” było jednak w większości dla najwyższych warstw społecznych. Odstępowano od tej zasady stosunkowo rzadko i z reguły uzasadniała to odstępstwo wyjątkowa – na granicy dwóch warstw społecznych: szlachty i rycerstwa – pozycja zmarłego. Stąd też niewątpliwą nobilitacją dla krakowskich przedstawicieli rodu Salomonów było sprawienie właśnie nagrobków typu rycerskiego, z cało-

⁸⁵ Zob. m. in. L. Lep s z y, *Pomnik Kallimacha*, RK 20:1926, s. 134–163; A. Bochnak, *Pomnik Kallimacha*, „*Studia Renesansowe*” 1:1956, s. 124–173; J. Maurin-Białostocka, *W sprawie wpływów włoskich w płycie Kallimacha*, BHS 9:1957, s. 178–182; J. Gado m s k i, *Dzieła Stwosza w Polsce*, [w:] *Wit Stwosz w Krakowie*, red. L. Kalinowski, F. Stolot, Kraków 1987, s. 58–59; P. Skubiszewski, *Obraz człowieka w nagrobku Kallimacha*, [w:] *Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym*, Warszawa 1997, s. 213–236.

⁸⁶ Na temat wpływów warsztatowych płyt nagrobnych wykonanych w Norymberdze przez Vischerów na sztukę Krakowa – zob. m. in. J. Muc z k o w s k i, *Historia rzeźby*, RK 6:1904, s. 172–177; T. Dobrowolski, *Sztuka Krakowa*, Kraków⁵1978, s. 247–248.

postaciowym wizerunkiem. Interesująca jest w tym względzie szczególnie płyta Piotra Salomona (zm. 1516), na której wyrzeźbiona postać zmarłego otrzymała zarówno atrybuty rycerskie, jak i mieszczańskie. Ten krakowski kupiec, w swoim pośmiertnym wizerunku ubrany został bowiem w zbroję, którą uzupełnił miecz i herb, aczkolwiek dodano mu również symbole mieszczańskie w postaci podszytej futrem szuby i kapelusza. Z mieszczańskich atrybutów zrezygnował jednak już inny przedstawiciel krakowskiego patrycjatu – Seweryn Boner (zm. 1538), przedstawiony w całości jako *vir armatus*, według modelu płyt „rycerskich”; ubranemu w zbroję, z herbami u stóp i na proporcu przy głowie, skrupulatnie wyliczono również – na tablicy inskrypcyjnej – jego tytuły i posiadłości ziemskie⁸⁷.

Innego typu nagrobkiem podkreślono szlachectwo Marcina Leśniowskiego (zm. 1593), kasztelana podlaskiego, starosty zatorskiego i łosickiego. Nagrobek ten, z architektonicznym obramieniem, poprzez ujęcie postaci zmarłego (w zbroi, w pozie sansovinowskiej) nawiązuje do przedstawień szlacheckich.

Te dwa ostatnie typy nagrobków w krakowskiej farze odbiegały zasadniczo od form przyjętych przez mieszczactwo, któremu „przysługiwało” niejako epitafium obrazowe, stworzone drogą adaptacji obrazu wotywnego do nagrobka, ewentualnie – preferowana także przez średnie duchowieństwo – płyta z wizerunkiem popiersiowym⁸⁸. Formy te, charakterystyczne dla kamiennej rzeźby nagrobnej 2. połowy XVI wieku, reprezentowane są w kościele Mariackim przez dość znaczną liczbę epitafiów mieszczańskich⁸⁹. Grupują się one wokół kilku przedstawień, z któ-

⁸⁷ Problem nobilitacji mieszczan przez fundowanie nagrobka „rycerskiego”, będącego wyrazem honorowej niejako przynależności do wyższego stanu rozważał m. in. Mieczysław Złat, *Nobilitacja Nobilitacja przez sztukę – jedna z funkcji mieszczańskiego mecenatu w XV i XVI w.* [w:] *Sztuka miast i mieszczactwa XV–XVIII wieku w Europie Środkowowschodniej*, red. J. Harasimowicz, Warszawa 1990, s. 88–97; J. Harasimowicz, *Sztuka mieszczaczańska w Europie środkowowschodniej. Stan i perspektywy badań*, [w:] *Sztuka miast i mieszczactwa...*, s. 33.

⁸⁸ Typologię nagrobków charakterystycznych dla 2. połowy XVI wieku, wyodrębnioną przez Szczęsnego Dettloffa, a uporządkowaną przez Tadeusza Dobrowolskiego, zestawili Helena i Stefan Kozakiewiczowie (*Polskie nagrobki renesansowe: stan, problemy i postulaty badań*, cz. 1, BHS 14:1952, nr 4, s. 100–102); odwołali się oni także do starszych opracowań, łączących nagrobki półpostaciowe lub z motywem zmarłego klęczącego przed Krucyfiksem, z mieszczańskimi zamówieniami; por. J. Kowalczyk, *Polskie portrety „all’antica” w plastyce renesansowej*, [w:] *Treści dzieła sztuki. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki. Gdańsk, grudzień 1966*, Warszawa 1969, s. 121–136; M. Złat, *Leżące figury zmarłych w polskich nagrobkach XVI w.*, [w:] *Treści dzieła sztuki...*, s. 99–119; W. Tatar-kiewicz, *O sztuce polskiej XVII i XVIII wieku. Architektura, rzeźba*, Warszawa 1966, s. 400–422.

⁸⁹ Typy gotyckich nagrobków znajdujących się w kościele Mariackim omówił szerzej Jan Samelk (*Kościół...*, s. 17–18).

rych szczególnie interesujące wydają się nagrobki z popiersiami zmarłych. Najbogatsze rozwiązanie w tej formie przedstawiają nagrobki włoskiej rodziny Montelupich (ok. 1600, uzupełnione przed 1613 o dwa inne przedstawienia zmarłych z tej rodziny), umieszczone w południowym narożniku przy tęczy, oraz późniejszy (przed 1616) nagrobek rodziny Cellarich, znajdujący się w narożniku północnym. Stanowią one przykład rozwiniętej już formy architektonicznej – w postaci połączonej ze stallami wielometrowej wysokości kamiennych monumentów – w której umieszczone popiersia są bliskie realistycznym portretom zmarłych. Niekiedy również pomniki tego typu – z popiersiem zmarłego – otrzymywały bardzo indywidualny charakter, jak w przypadku epitafium kanonika krakowskiego Jana Leopolda (zm. 1572), w którym popiersie wyróżnia się realistycznie potraktowaną twarzą i graficznie oddaną szatą.

Prócz tej grupy przedstawień nagrobnych, odnajdujemy również w omawianej świątyni mieszczańskie nagrobki innego typu, mianowicie epitafia z medalionowym popiersiem zmarłego, wystawiane szczególnie dla ówczesnych uczonych⁹⁰; przykładem może być tutaj epitafium doktora medycyny Jakuba Gaiera (zm. 1571). Tej grupie epitafiów bliskie są z kolei ujęcia w architektonicznym obramieniu, choć w rozmaity sposób komponowane, koncentrujące się wokół płyt przedstawiających Ukrzyżowanie adorowane przez zmarłego z rodziną, lub też zawierające samą inskrypcję i herb zmarłego⁹¹. Za przykład takich rozwiązań posłużyć mogą epitafia: aptekarza krakowskiego Stanisława Chudzicza (zm. 1557); Erazma Szwarca (zm. 1570); podwójna tablica Krzysztofa Helbinga (zm. 1577) i jego żony Agnieszki (zm. 1574) oraz Jakuba Hallenbergera (zm. 1577) – gdzie obok sceny Ukrzyżowania umieszczono również Zmartwychwstanie. Rozbudowaną scenę Zmartwychwstania zawarto nadto w epitafium rodziny Czarnych, wykutym po roku 1566 przez lwowskiego rzeźbiarza Hermana von Hutte (zwanego Czapką).

W prezentowanych grupach XVI-wiecznej rzeźby nagrobnej, zachowanej w kościele Mariackim, zauważalne stają się zatem elementy kształtujące rozwój tego rodzaju sztuki w Krakowie. W pierwszych bowiem dziełach, w początkach XVI wieku, niewątpliwie oddziaływały

⁹⁰ Na temat portretowego ujęcia przedstawienia zmarłego w sztuce nagrobnej – zob. J. K o w a l c z y k, jw., s. 121–136; P. M r o z o w s k i, *Polskie nagrobki gotyckie*, Warszawa 1994, s. 130–153; tenże, *Przełamanie symboliczne portretu w kulturze Polski średniowiecznej*, [w:] *Człowiek w społeczeństwie...*, s. 197–211.

⁹¹ Typ nagrobka z motywem Ukrzyżowania, adorowanego przez zmarłego i jego rodzinę, pojawił się w okresie kontrreformacji i związany był z mieszczańskim ideałem patriarchalnej wspólnoty rodzinnej, która w ten sposób – zdaniem Jana Harasimowicza – manifestowała niejako „pewność zbawienia i zmartwychwstania” (J. H a r a s i m o w i c z, jw., s. 31–32). O typie nagrobka z figurami klęczącymi – zob. W. T a t a r k i e w i c z, jw., s. 400–402.

jeszcze na rzeźbę kamienną wpływy gotyckie, ale też widoczne były już impulsy sztuki renesansowej z niemieckim pośrednictwem. Równocześnie do rzeźby nagrobnej zaczęły przenikać wpływy renesansu włoskiego, wyrażającego się m. in. w architektonicznym obramieniu nagrobków, jak i w pozie nadanej zmarłemu. Nie znalazła ona jednak zbyt wielkiego zastosowania w nagrobkach mieszczańskich, które podatne na wpływy reformacji i kontrreformacji, zrezygnowały z bogactwa rzeźby nagrobnej, manifestując raczej swoją pewność zbawienia poprzez umieszczenie zmarłego i jego rodziny jako adorantów Ukrzyżowanego Zbawiciela czy też świadków Zmartwychwstania. Jednocześnie charakterystycznym dla mieszczańskiej rzeźby nagrobnej 2. połowy XVI wieku stało się przedstawienie popiersia zmarłego, któremu z czasem zaczęli artyści nadawać formy bardzo realistyczne.

Ten utrwalający się w polskiej rzeźbie nagrobnej realizm i dążenie do portretowej indywidualizacji, mieszczące się w ramach włoskiej sztuki renesansowej, zdecydowały o niewielkich tylko wpływach na rzeźbę nagrobną mody manierystycznej. Rzeźba ta w XVI stuleciu opierała się zasadniczo na wzorach włosko-niderlandzkich, wykształcając jednak już uwidocznione w drugiej połowie tegoż wieku nowe formy, wynikające zarówno ze wzajemnych powiązań, jak i nowej interpretacji stylów przez artystów miejscowych bądź obcych ulegających z kolei miejscowym wpływom. Zdecydowały one o odrębności polskiej rzeźby nagrobnej, która w środowisku małopolskim, a szczególnie krakowskim, wpływała z jej funkcji społecznej oraz powiązań artystów z określonymi warunkami politycznymi, społeczno-gospodarczymi i kulturalnymi późnośrednio-wiecznego Krakowa⁹².

---

⁹² Zagadnienie rodzimych odrębności w renesansowej rzeźbie nagrobnej, w odniesieniu do kształtujących ją m. in. lokalnych, krakowskich warunków społeczno-gospodarczych i kulturalnych, było już wielokrotnie poruszane przez badaczy, którzy uwzględniając oddziaływujące na nią wpływy obce, wykazywali jednocześnie jej samodzielny rozwój w 2. połowie XVI wieku. Najistotniejsze w tym zakresie opinie zanalizowali Helena i Stanisław Kozakiewiczowie (*Polskie nagrobki...*, s. 102–112, 120–132); por. M. Zlat, *Leżące figury...*, s. 109–119.

THE ENNOBLEMENT OF BURGHERS BY MEANS OF THE SEPULCHRAL ART
ON THE EXAMPLE OF ST. MARY'S CHURCH IN CRACOW
FROM 14TH TO 16TH CENTURY

S u m m a r y

Situated in the north-east corner of the Market Place in Cracow the Church of the Assumption of the Virgin Mary (St. Mary's) achieved the rank of the burghers' church and Cracow's parish church in the Middle Ages. To the end of the 14th century it remained under the patronage of the bishop of Cracow, and after 1415, of the Polish king, who was, nevertheless, not very interested in it. Town councillors took advantage of the situation and practically took over the patronage of the main church of Cracow. In this way, as early as the 15th century St. Mary's church assumed the role it had aspired to: that of a parish church for the most populated and richest part of the town, a town's "cathedral", in a way resembling the Wawel Cathedral. This was confirmed by many foundations of Cracow's burghers – an expression of special patronage over this church. Church authorities allowed for some of these founders to be buried inside the church. Tablets and tombstones made at that time were perceived as ennoblement of the persons buried inside the church and through them also the houses to which they belonged.

The article presents people whose burial inside the church was consented to in the period from 14th to 16th century as well as tablets, tombstones and epitaphs which commemorate them. The data was collected on the basis of the actual inscriptions as well as references in archives and arranged chronologically: 14th–15th century tablets, 16th century tablets and epitaphs. The third part of the paper offers a summary of the presentation of these tombstones and compares preserved monuments of medieval sepulchral art in St. Mary's church in Cracow with types of representations of the time. On the basis of this analysis it is shown that ennoblement of Cracow's burghers manifested itself through the choice of burial place and, to a great extent, through adopting various artistic sepulchral depictions of the dead, including forms which were many a times reserved for higher social strata.